

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ҲУҚУҚНИ МУҲОФАЗА ҚИЛИШ
АКАДЕМИЯСИ ҲУЗУРИДАГИ ИЛМИЙ ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ
DSc.31/31.12.2020.Үч.67.01 РАҚАМЛИ ИЛМИЙ КЕНГАШ**

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ҲУҚУҚНИ МУҲОФАЗА ҚИЛИШ АКАДЕМИЯСИ**

ИМОМНАЗАРОВ АЛИШЕР ХАСАНОВИЧ

**КЎЗДАН КЕЧИРИШ ТЕРГОВ ҲАРАКАТИНИ
ТАКОМИЛЛАШТИРИШНИНГ ПРОЦЕССУАЛ ВА
КРИМИНАЛИСТИК ЖИҲАТЛАРИ**

12.00.09 – Жиноят процесси. Криминалистика, тезкор-қидирув ҳуқуқ
ва суд экспертизаси

**Юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси
АВТОРЕФЕРАТИ**

Тошкент шаҳри – 2023

Фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати мундарижаси

Оглавление автореферата диссертации доктора философии (PhD)

Contents of the abstract of the dissertation of the doctor of philosophy (PhD)

Имомназаров Алишер Хасанович

Кўздан кечириш тергов ҳаракатини такомиллаштиришнинг процессуал ва криминалистик жиҳатлари.....3

Imamnazarov Alisher Khasanovich

Procedural and criminalistics aspects of improving inspection.....23

Имомназаров Алишер Хасанович

Процессуальные и криминалистические аспекты совершенствования осмотра.....41

Эълон қилинган ишлар рўйхати

Список опубликованных работ

List of published works.....46

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ҲУҚУҚНИ МУҲОФАЗА ҚИЛИШ
АКАДЕМИЯСИ ҲУЗУРИДАГИ ИЛМИЙ ДАРАЖАЛАР БЕРУВЧИ
DSc.31/31.12.2020.Үн.67.01 РАҚАМЛИ ИЛМИЙ КЕНГАШ**

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ҲУҚУҚНИ МУҲОФАЗА ҚИЛИШ АКАДЕМИЯСИ**

ИМОМНАЗАРОВ АЛИШЕР ХАСАНОВИЧ

**КЎЗДАН КЕЧИРИШ ТЕРГОВ ҲАРАКАТИНИ
ТАКОМИЛЛАШТИРИШНИНГ ПРОЦЕССУАЛ ВА
КРИМИНАЛИСТИК ЖИҲАТЛАРИ**

12.00.09 – Жиноят процесси. Криминалистика, тезкор-қидирув ҳуқуқ
ва суд экспертизаси

**Юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси
АВТОРЕФЕРАТИ**

Тошкент шаҳри – 2023

Фалсафа доктори (PhD) диссертацияси мавзуси Ўзбекистон Республикаси Олий таълим фан ва инновациялар вазирлиги ҳузуридаги Олий аттестация комиссиясида В2021.1.PhD/Yu505 рақам билан рўйхатга олинган.

Диссертация иши Ўзбекистон Республикаси Ҳуқуқни муҳофаза қилиш академиясида бажарилган.

Диссертация автореферати уч тилда (ўзбек, инглиз, рус (резюме) Илмий кенгаш веб-саҳифасида (www.proacademy.uz) ва “ZiyoNET” Ахборот-таълим порталида (www.ziyounet.uz) жойлаштирилган.

Илмий раҳбар:

Астанов Истам Рустамович
юридик фанлар доктори, профессор

Расмий оппонентлар:

Пулатов Бахтиёр Халилович
юридик фанлар доктори, профессор

Рахмонова Сурайё Махмудовна
юридик фанлар доктори, профессор

Етакчи ташкилот:

Тошкент давлат юридик университети

Диссертация ҳимояси Ҳуқуқни муҳофаза қилиш академияси ҳузуридаги илмий даражалар берувчи DSc.31/31.12.2020.Yu.67.01 рақамли Илмий кенгашнинг 2023 йил 27 ноябрь куни соат 10.00 даги мажлисида бўлиб ўтади (Манзил: 100047, Тошкент шаҳри, Шаҳрисабз кўчаси, 42. Тел.: (99871) 202-04-96; факс: (99871) 233-35-81; e-mail: info@proacademy.uz).

Диссертация билан Ҳуқуқни муҳофаза қилиш академиясининг Ахборот-ресурс марказида танишиш мумкин (28-рақами билан рўйхатга олинган). (Манзил: 100047, Тошкент шаҳри, Миробод тумани, Шаҳрисабз кўчаси, 42, e-mail: info@proacademy.uz. Тел.: (998971) 202-04-96)

Диссертация автореферати 2023 йил 15 ноябрь куни тарқатилди.

(2023 йил 15 ноябрдаги 8-рақамли реестр баённомаси).

М.М.Мамасиддиқов

Илмий даражалар берувчи Илмий кенгаш раиси, юридик фанлар доктори, профессор

Ш.И.Шайзаков

Илмий даражалар берувчи Илмий кенгаш котиби, юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (Phd), доцент

М.А.Аминжонова

Илмий даражалар берувчи Илмий кенгаш қошидаги Илмий семинар раиси, юридик фанлар доктори, профессор

Кириш (фалсафа доктори (PhD) диссертацияси аннотацияси)

Диссертация мавзусининг долзарблиги ва зарурати. Дунёда экспертларнинг баҳолашига кўра, “тахминан ҳар соатда 200000 та жиноят содир этилади”¹. Кибержиноятлар XXI асрнинг энг муҳим жиноятларидан бири бўлиб, ушбу жиноятни тергов қилиш самарадорлиги бор йўғи 0,05%ни ташкил қилади². 2021 йилда 75 та давлатда 7 мингдан ортиқ терактлар содир этилганлиги, яъни бир кунда 30 тагача жиноят содир этилишини билдиради. Ушбу жиноятларнинг аксариятида биринчи “кечиктириб бўлмайдиган тергов ҳаракати сифатида кўздан кечириш тергов ҳаракати ўтказилади”³. Жиноятларни кўздан кечириш тартиби эса замонавий ёндашувни талаб қилади.

Жаҳонда кўздан кечириш тергов ҳаракатини ўтказиш тактикаси, кўздан кечириш тергов ҳаракатида замонавий технологиялардан фойдаланиш, кўздан кечиришда рақамли далилларни топиш, тўплаш, портлашдан кейинги кўздан кечиришнинг ўзига хос хусусиятлари, кўздан кечириш тергов ҳаракатини ўтказиш алгоритминини шакллантиришга оид илмий тадқиқот ишлари амалга оширилмоқда. Ҳозирги кунда кўздан кечириш тергов ҳаракатида далилларни топиш, расмийлаштириш, электрон (рақамли) далилларни олиш ва расмийлаштириш тартибини қонунчиликка киритиш ҳамда амалиётда унинг энг мақбул тартибларини қўллашнинг самарали ечимини топиш ва илмий таҳлил қилиш устувор вазифа ҳисобланади.

Республикамизда 2023 йилнинг 9 оyi давомида содир этилган 3112 та ўта оғир жиноятларнинг 272 таси, 18895 та оғир жиноятларнинг 2697 таси, 19089 та унча оғир бўлмаган жиноятларнинг 1733 таси фош этилмаган. Жиноятларнинг фош этилмаслигининг асосий сабабларидан бири кўздан кечириш тергов ҳаракатида йўл қўйилган хатолар ҳисобланади. Ушбу хатоларга ўта оғир жиноятлар содир этилганда терговчига жуда кеч маълум қилиниши, ҳодиса жойи ўраб олинмаслиги, терговчининг ҳодиса жойида ишларни ташкиллаштира олмаётганлиги, иштирокчилар ўртасида ишларни тўғри тақсимлай олмаётганлиги, тегишли мутахассисларни жалб қилинмаслиги, криминалистик жиҳозлар билан етарли даражада таъминланмаганлиги, баённома расмийлаштиришда, ашёвий далилларни олиш, уларни ўраш, қадоқлашда камчиликлар мавжудлиги, етарли даражада намуналар олинмаслиги, экспертизалар тайинлашда “шаблон” тарзидаги саволлар қўйилиши, экспертлар билан ҳамкорлик етарли даражада йўлга қўйилмаганлиги кабилар киради. Бу эса кўздан кечириш тергов ҳаракати бўйича зарур илмий тадқиқот ўтказиш зарурлигидан далолат беради.

Ўзбекистон Республикасининг Жиноят-процессуал кодекси (1994), “Суд-тергов фаолиятида шахснинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилиш

¹ <https://www.newsru.com/crime>.

² Борьба с киберпреступностью - что происходит с законом, когда закон не может быть приведен в исполнение? [articles/borba-s-kiberprestupnostyu-chto-proiskhodit-s-zakonom-kogda-zakon-ne-mozhet-byt-priveden-v-ispolneni](https://www.uzreport.com/articles/borba-s-kiberprestupnostyu-chto-proiskhodit-s-zakonom-kogda-zakon-ne-mozhet-byt-priveden-v-ispolneni).

³ Global organized crime index/ocindex.net/rankings?f=rankings&view=List&group=Continent

кафолатларини янада кучайтириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2020 йил 10 августдаги ПФ-6041-сонли Фармон, Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ишни судга қадар юритишда ягона идоралараро электрон ҳамкорлик тизимини жорий этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2022 йил 28 январдаги ПҚ-105-сон Қарори, Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2022 – 2026 йилларга мўлжалланган Янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги ПФ-60-сонли Фармони ижросини таъминлашда мазкур тадқиқот муайян даражада хизмат қилади.

Тадқиқотнинг республика фан ва технологиялари ривожланишининг асосий устувор йўналишларига мослиги. Тадқиқот иши илм-фанни ривожлантиришнинг “Юқори малакали илмий ва муҳандис кадрлар тайёрлаш ҳамда уларнинг илмий фаолияти” номли учинчи устувор йўналишига мувофиқ бажарилган.

Муаммонинг ўрганилганлик даражаси. Кўздан кечириш тергов ҳаракатининг концепцияси ва моҳияти кўплаб ҳуқуқшунос олимлар, жумладан, миллий олимлардан Г.Абдумажидов, З.Ф.Иноғомжонова, Г.З.Тўлаганова, Д.М.Миразов, Ф.М.Мухитдинов, Б.Б.Ҳидоятлов, С.М.Рахмонова, У.А.Тухташева, Й.Ш.Нарзиев, Ш.Ф.Файзиев, Н.М.Кўшаев, С.Н.Мамадиев, И.Р.Астановлар илмий ишларида, МДХ давлатлари ҳуқуқшунос олимларидан Р.С.Белкин, И.Э.Быховский, Л.В.Винитский, В.А.Жбанков, В.П.Колмаков ва бошқалар томонидан ўрганилган.

Хорижий мамлакатлар олимларидан эса “Arendra Harendra Nath Singh, Fisher, Barry A. J., Jacqueline Trinkle Fish, Janet Reno, Daniel Marcus, Laurie Robinson Noël Brennan, Jeremy Travis, Marilyn T. Millerлар”⁴ кўздан кечириш ва уни ўтказишга эътибор қаратиш лозим бўлган ҳолатлар бўйича тадқиқот ишлари олиб боришган. Ушбу тадқиқот ишлари кўздан кечиришнинг хорижий мамлакатларда ўтказилиш тартибига бағишланган ҳисобланади.

Мазкур диссертация эса кўздан кечиришга оид миллий қонунчиликдаги ва амалиётидаги мавжуд камчиликларга, ривожланган давлатлар қонунчилиги асосида уни ривожлантириш жараёнларига бағишланган.

Диссертация тадқиқотининг диссертация бажарилаётган олий таълим муассасасининг илмий тадқиқот ишлари режалари билан боғлиқлиги. Тадқиқоти иши Ҳуқуқни муҳофаза қилиш академиясининг 2021-2023 йилларга мўлжалланган илмий тадқиқот ишлари режасига мувофиқ “Кўздан кечириш тергов ҳаракатини такомиллаштиришнинг процессуал ва криминалистик жиҳатлари” номли илмий тадқиқот йўналишидан келиб чиқиб тайёрланган.

⁴ Harendra Nath Singh. Crime scene investigation. November 2021 International Journal of Science and Research (IJSR) 10(11):642-648; Evans C, Criminal Investigation: Crime Scene Investigation, Chelser House Publisher – 2009; Fisher, Barry A. J. Techniques of Crime Scene Investigation, 7 th ed, CRC Press LLC – 2004; Jacqueline Trinkle Fish. The Evidence Does Not Lie: evidence Does Not Lie: A Forensic Invensic Investigation Prestigation Program to Bridge the Gaps Between Crime Scene Investigation and Forensic Science. 209 P.; Janet Reno, Daniel Marcus, Laurie Robinson Noël Brennan, Jeremy Travis, Crime Scene Investigation. A Guide for Law Enforcement. 1999 y. 58. Marilyn T. Miller. Crime Scene Investigation. Forensic Science: An Introduction to Scientific and Investigative Techniques. 115-134 P. Hal R. Arenstein, Dexter J. Bartlett. Crime Scene Investigation A Guide for Law Enforcement September 2013.

Тадқиқотнинг мақсади кўздан кечириш тергов ҳаракати бўйича миллий қонунчилик ва амалиёт самарадорлигини ошириш, уни такомиллаштириш юзасидан таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқишдан иборат.

Тадқиқотнинг вазифалари:

кўздан кечириш тергов ҳаракатининг умумий тавсифи ва вазифаларини таҳлил қилиш;

кўздан кечириш тергов ҳаракати ривожланиш босқичлари (тарихи)ни ўрганиш;

хорижий мамлакатлар жиноят-процессуал қонунчилиги ҳамда амалиётини ўрганиш ва таҳлил қилиш;

кўздан кечириш тергов ҳаракати бўйича энг муҳим халқаро стандартларни таҳлил қилиш;

кўздан кечириш тергов ҳаракатини ўтказиш тартибига оид мавжуд муаммоларни ўрганиш ва уларни рўйхатини шакллантириш;

кўздан кечириш тергов ҳаракатини унинг турларидан келиб чиқиб ўтказишнинг ўзига хос жиҳатларини таҳлил қилиш;

кўздан кечириш тергов ҳаракатини ўтказишнинг тактик жиҳатларини таҳлил қилиш ва такомиллаштириш;

кўздан кечириш тергов ҳаракатини ўтказиш жараёнида қўлланилаётган ва хорижий мамлакатларда қўлланиб келинаётган замонавий технологияларни ўрганиш ҳамда илғор технологияларни амалиётимизга жорий қилиш самарадорлигини ўрганиш;

портлашдан кейинги кўздан кечириш тергов ҳаракатини ўтказишнинг ўзига хос жиҳатларини таҳлил қилиш ва мавжуд тартибни такомиллаштириш;

кўздан кечиришнинг процессуал ва криминалистик жиҳатларини такомиллаштиришга оид таклифлар ишлаб чиқиш.

Тадқиқотнинг объекти кўздан кечириш тергов ҳаракатини ўтказишнинг процессуал ва криминалистик жиҳатларини такомиллаштиришга оид ижтимоий-ҳуқуқий муносабатлар тизими ҳисобланади.

Тадқиқотнинг предмети кўздан кечириш тергов ҳаракати ўтказиш самарадорлигини оширишга оид норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар, миллий-ҳуқуқий асослар ва илғор хорижий тажриба ҳамда илмий-назарий қарашлардан иборат.

Тадқиқотнинг усуллари. Тадқиқотда индукция, дедукция, кузатув, қиёсий-ҳуқуқий, мантикий, статистик маълумотлар таҳлили, ижтимоий сўров, илмий манбаларни тадқиқ этиш каби усуллардан фойдаланилган.

Тадқиқотнинг илмий янгилиги қуйидагиларда намоён бўлади:

алоҳида ҳолларда кўздан кечириш тергов ҳаракатларини холислар иштирокисиз, аудио ва видеоёзувга узлуксиз қайд этган ҳолда амалга ошириши лозимлиги асослантириб берилган;

ходиса содир бўлган жойни кўздан кечиришни барча жиноят ишлари бўйича видеотасвирга олиш тартибини қонунга киритиш таклиф қилинган;

электрон маълумотларни кўздан кечириш тури сифатида ЖПКда акс этиши лозимлиги асослантирилган;

объектни самарали кўздан кечириш учун дастлабки кўздан кечириш шароити ноқулай бўлганда, дастлабки кўздан кечиришдан сўнг янги маълумотлар олинганда, дастлабки кўздан кечириш сифатсиз амалга оширилганда такроран кўздан кечириш ўтказилиши лозимлиги таклиф қилинган;

ЖПКда кўздан кечириш жараёнида ҳодиса содир бўлган жойдан олинадиган, ўраладиган, муҳрланадиган излар, ҳужжатлар, нарсалар қаторига электрон маълумотларни (уларни ташувчисини) ҳам киритиш лозимлиги таклиф қилинган;

Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси тергов тармоқлари фаолияти устидан назорат бошқармаси йўналишлари қаторига оналар ва болалар ўлими, қийноққа солиш бўйича терговга қадар текширув устидан назоратни таъминлашни ҳам киритиш таклиф қилинган;

прокуратура тизимида прокурор-криминалист ҳамда Бош прокуратурада бошқарма катта прокурор-криминалисти лавозимларини жорий қилиш таклиф этилган.

Тадқиқотнинг амалий натижалари қуйидагиларда намоён бўлади:

кўздан кечириш тергов ҳаракатини ўтказиш жараёнида амалиётда йўл қўйилаётган камчиликлар рўйхати шакллантирилди ва бу орқали келажакда терговчилар томонидан эътибор қаратилиши лозим бўлган ҳолатлар реестри яратилди;

терговчилар учун телефон орқали кўздан кечириш тергов ҳаракати жараёнида амалга ошириши керак бўлган ҳаракатлар кетма кетлиги акс этган телеграмм бот яратилди;

кўздан кечиришда амалга ошириладиган ҳаракатлар алгоритми яратилди;

кўздан кечиришда фойдаланиладиган техник воситалар изоҳланди, уларни такомиллаштириш самарадорлиги асослантилди;

кўздан кечириш ўтказиш жараёнини ягона тартибини жорий қилиш самарадорлигини таъминловчи амалий услубий қўлланма чоп этилди ва терговчилар ва ҲМҚОларга юборилди.

Тадқиқот натижаларининг ишончлилиги. Тадқиқотда амалдаги қонунчилик, хорижий мамлакатлар амалиёти, ижтимоий сўровлар, статистик маълумотлар, жинойтлар ишлари оид 500 дан ортиқ жинойт ишлари бўйича ҳужжатлар ўрганилган. Хулосалар апробациядан ўтган ҳамда миллий ва хорижий нашрларда эълон қилинган. Тадқиқот иши юзасидан шакллантирилган натижалар ваколатли органлар томонидан ижобий баҳоланган ҳамда амалиётга жорий қилинган.

Тадқиқот натижаларининг илмий ва амалий аҳамияти. Натижаларининг илмий аҳамияти илгари сурилган ғоялар кўздан кечиришга оид назарий тушунчаларни такомиллаштиришга, кўздан кечириш жараёнини самарадорлигини оширишга, кўздан кечиришнинг янги турларини жорий қилишга хизмат қилади.

Тадқиқот натижаларининг амалий аҳамияти, илмий ишда шакллантирилган хулосалар асосида кўздан кечиришни тартибга солувчи

қонунчилик ҳамда амалиётни такомиллаштиришда намоён бўлади. Хусусан, суриштирув, дастлабки тергов, суд органларининг фаолиятни самарадорлигини оширишда, олий юридик таълим муассасаларининг ўқув жараёнида, жиноятларни тергов қилишга оид фанларни ўтишда, тергов йўналиши бўйича тадқиқотлар олиб бориш учун фойдаланишда намоён бўлади.

Тадқиқот натижаларининг жорий қилиниши. Кўздан кечиришни такомиллаштиришга оид тадқиқот натижалари қуйидагиларда ўз ифодасини топган:

ЖПКда назарда тутилган алоҳида ҳолларда кўздан кечириш тергов ҳаракатларини ҳолислар иштирокисиз, аудио- ва видеоёзувга узлуксиз қайд этган ҳолда амалга ошириши мумкинлигига доир таклифдан Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодекси янги таҳрирдаги лойиҳасининг 97-моддаси 2-қисмини шакллантиришда инobatга олинган (Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратурасининг 2022 йил 20 майдаги далолатномаси). Ушбу таклифларнинг жорий этилиши кўздан кечириш тергов ҳаракатини ўтказиш сифатини ошириш баробарида тергов ҳаракатини қонунийлигини асослаш аҳамиятини оширишга хизмат қилган;

ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечиришни барча жиноят ишлари бўйича видеотасвирга олишга оид таклифдан Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодекси янги таҳрирдаги лойиҳасининг “Далилларни қайд этишнинг ёрдамчи усуллари” деб номланган 113-моддаси 3-қисмини шакллантиришда инobatга олинган (Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратурасининг 2022 йил 20 майдаги далолатномаси). Ушбу таклифларнинг жорий этилиши кўздан кечириш тергов ҳаракатининг далилий аҳамиятини янада кучайтиришга хизмат қилган;

электрон маълумотларни кўздан кечириш тури сифатида ЖПКда акс этиши лозимлигига оид таклифдан “Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодекси янги таҳрирдаги лойиҳасининг “Кўздан кечириш учун асослар” деб номланган 166-моддаси 1-қисмини шакллантиришда инobatга олинган (Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратурасининг 2022 йил 20 майдаги далолатномаси). Ушбу таклифларнинг жорий этилиши кўздан кечириш жараёнида янги объект бўлган электрон маълумотларни ҳам текшириш лозимлиги бўйича тартибни жорий қилиш имкониятини берган;

объектни самарали кўздан кечириш учун дастлабки кўздан кечириш шароити қулай бўлмаганда, дастлабки кўздан кечиришдан сўнг янги маълумотлар олинганда, дастлабки кўздан кечириш сифатсиз амалга оширилганда қайта кўздан кечириш ўтказилишига оид таклифдан Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодекси янги таҳрирдаги лойиҳасининг кўздан кечиришнинг умумий қоидаларига оид 167-моддасини шакллантиришда инobatга олинган (Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратурасининг 2022 йил 20 майдаги далолатномаси). Ушбу таклифларнинг жорий этилиши дастлабки кўздан кечириш жараёнида йўл қўйилган хато ва камчиликларни қонуний бартараф этиш имкониятини шакллантиришга хизмат қилган;

ЖПКда кўздан кечириш жойидан олинган ва ўралиб, муҳрланадиган нарсалар, ҳужжатлар ва излар қаторига электрон маълумотларни (уларни ташувчисини) киритишга оид таклифдан Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодекси янги тахрирдаги лойиҳасининг ҳодиса жойини кўздан кечиришга оид 168-моддаси 3-қисмини шакллантиришда инobatга олинган (Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратурасининг 2022 йил 20 майдаги далолатномаси). Ушбу таклифларнинг жорий этилиши кўздан кечириш жараёнида ўралиб, муҳрланиши лозим бўлган ашёлар доирасини кенгайтириш ва шу орқали далилий ашёлар хавфсизлигини таъминлашни кафолатлашга хизмат қилган;

Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси тергов тармоқлари фаолияти устидан назорат бошқармаси йўналишлари қаторига оналар ва болалар ўлими, қийноққа солиш бўйича терговга қадар текширув устидан назоратни таъминлашни ҳам киритишга оид таклифдан Бош прокурорнинг 12.07.2021 йилдаги 243-сон буйруғи асосида қабул қилинган “Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратурасининг Прокуратура органлари тергов тармоқлари фаолияти устидан назорат бошқармаси тўғрисида”ги Низомнинг 7-бандини шакллантиришда инobatга олинган (Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратурасининг 2022 йил 20 майдаги далолатномаси). Ушбу таклифларнинг жорий этилиши оналар ва болалар ўлими, қийноққа солиш бўйича терговга қадар текширув жараёни назоратини кучайтиришга хизмат қилган;

прокуратура тизимида прокурор-криминалист ҳамда Бош прокуратурада бошқарма катта прокурор-криминалисти лавозимини жорий қилишга оид таклифдан Бош прокурорнинг 12.07.2021 йилдаги 243-сон буйруғи асосида қабул қилинган “Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратурасининг Прокуратура органлари тергов тармоқлари фаолияти устидан назорат бошқармаси тўғрисида”ги Низомнинг 15-бандини шакллантиришда инobatга олинган (Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратурасининг 2022 йил 20 майдаги далолатномаси). Ушбу таклифларнинг жорий этилиши кўздан кечириш тергов ҳаракатини сифатли амалга оширишга хизмат қилган.

Тадқиқот натижаларининг апробацияси. Тадқиқот натижалари 3 та халқаро, 2 та республика илмий-амалий конференцияларида (жами 5 та) муҳокамадан ўтказилган.

Тадқиқот натижаларининг эълон қилинганлиги. Тадқиқот доирасида 6 та миллий журналларда, 2 та илмий тўпламларда, 3 та хорижий журналларда, 3 та халқаро тўпламларда мақолалар (жами 14 та мақола) чоп этилган.

Диссертациянинг тузилиши ва ҳажми. Диссертация тузилиши кириш, уч боб, хулоса, фойдаланилган адабиётлар рўйхати ва иловалардан иборат бўлиб, унинг ҳажми 156 бетни ташкил қилади.

ДИССЕРТАЦИЯНИНГ АСОСИЙ МАЗМУНИ

Диссертация ишининг **кириш (диссертация аннотацияси)** қисмида тадқиқот мавзусининг долзарблиги ва зарурати, тадқиқотнинг республика фан ҳамда технологиялар ривожланишининг асосий устувор йўналишларига мослиги, тадқиқ этилаётган муаммонинг ўрганилганлик даражаси, диссертация мавзусининг диссертация бажарилаётган олий таълим муассасасининг илмий-тадқиқот ишлари билан боғлиқлиги, тадқиқотнинг илмий янгилиги ва амалий натижаси, тадқиқот натижаларининг ишончлилиги, илмий ва амалий аҳамияти, уларнинг жорий қилиниши, натижаларнинг апробацияси, эълон қилинганлиги ва диссертациянинг ҳажми ва тузилишига оид маълумотлар берилган.

Диссертациянинг биринчи боби **“Кўздан кечириш тергов ҳаракатининг тадрижий ривожланиши ва юридик табиати”** деб номланиб, уч параграфдан иборат. Биринчи параграф *“Кўздан кечириш тергов ҳаракатининг ривожланиши тарихи”*га бағишланган бўлиб, унда кўздан кечириш тергов ҳаракати ҳақидаги дастлабки маълумотлар Ҳиндистоннинг Ману қонунларида берилганлиги, Хитой тиббиёт манбаларидан ҳисобланган *“Си-Юань-лу”* асарида мурдани кўздан кечиришга оид тартиблар ёзилганлиги, Ислом дини манбаси бўлган Қуръони Каримнинг Юсуф сурасида кўздан кечириш орқали инсон ҳолатига баҳо берилганлик ҳолати баёни, Людовик XIV даврида Ордонанс қонунлар тўплами жорий қилиниб, унга кўра, шифокорлар томонидан мурдани кўздан кечириш тартиби белгиланганлиги, 1016 йилги *“Рус ҳақиқати”* да ўғрини аниқлашда изларни кўздан кечириш тартиби изоҳланганлиги, биринчи марта кўздан кечириш атамасининг қонунларда акс этиши 1529, 1566, 1588 йилларда Литва Буюк Герцоги Низомида акс этганлиги, 1715 йилги Ҳарбий Артикулда мурдани судда кўздан кечириш тартиби баён қилинганлиги, Францияда 1808 йилда Жиноят-процессуал кодекси қабул қилиниб кўздан кечириш тергов ҳаракатини ўтказиш тартиби жорий қилинганлиги, кўздан кечириш тергов ҳаракати институтининг биринчи тўла-тўқис тилга олиниши 1864 йилги жиноят иш юритуви Низомида баён қилинганлиги, Б.Л.Бразол 1916 йилда *“Тергов бўлинмаларига оид қиссалар”* номли рисоласида турли объектларни (нарса-буюм, ашёвий далиллар, ҳужжатлар ва ҳ.к.) кўздан кечириш тактикаси ва усуллари баён этганлиги, кўздан кечириш жараёни 1922 йилдаги РСФСР Жиноят-процессуал кодексида акс этганлиги ҳамда у гувоҳлантириш билан аралаш ҳолатда баён қилинганлиги, 1929 йилги Жиноят процессуал кодексида кўздан кечириш тергов ҳаракати қонуннинг турли моддаларида акс этганлиги, 1959 йилги Ўзбекистон ССР кодекси 425 моддадан иборат бўлиб, унда кўздан кечириш тергов ҳаракати гувоҳлантириш билан бирга изоҳланиб, 14-бобда жойлашганлиги, 1994 йил 22 сентябрда кўздан кечиришга оид нормалар кенг баён қилинган Жиноят-процессуал кодекси қабул қилинганлиги ва бугунги кунга қадар унга киритилган кўздан кечиришга оид қўшимча ва ўзгартиришлар баён қилинган.

Ушбу бобнинг *“Кўздан кечириш тергов ҳаракатининг умумий тавсифи ва вазифалари”* деб номланган иккинчи параграфи тергов ҳаракати

тушунчасини баён қилиш билан бошланиб, тергов ҳаракатларини 4 гуруҳга бўлинганлиги, кўздан кечириш кузатув билан боғлиқ бўлган тергов ҳаракатлари сирасига кириши изоҳланган. Кўздан кечириш тергов ҳаракатига оид А.Г.Аленников, А.Н.Василев, Бонье, Фейербах, Ярке, Анон, Р.С.Белкин, М.П.Хилобок, А.Образцов ва А.А.Топорков, Л.А.Иванов, О.Я.Баев фикрлари таҳлил қилиниб, унга муаллифлик таърифи берилган.

Кўздан кечириш тергов ҳаракатига оид муаллифлик таърифининг муҳим компонентлари бирма-бир таҳлил қилинган, яъни жиноят ҳодисаси мавжуд ёки йўқлиги, ҳодиса жойи, моддий ва номоддий излар, текширилаётган объект, тўғридан-тўғри, бевосита ёки билвосита далилларни топиш, олиш, идрок этиш тушунчалари изоҳланган.

Кўздан кечиришнинг вазифалари баён қилиниб, унинг умумий ва махсус турлари мавжудлиги ва уларнинг ўзига хослиги таҳлил қилинган. Кўздан кечириш тергов ҳаракати бошқа тергов ҳаракатларидан индивидуаллиги билан фарқланиши ва у нималарда акс этиши изоҳланган.

“Кўздан кечириш тергов ҳаракатининг турлари ва уларни ўзига хос жиҳатлари” деб номланган учинчи параграфда кўздан кечириш турлари изоҳланиб, уларга ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечириш, мурдани кўздан кечириш, ҳайвонлар ва уларнинг жасадларини ёки улардан қолган изларни кўздан кечириш, жиноят ишга алоқадор теварак-атрофни, биноларни кўздан кечириш, ашёвий далил ҳисобланган нарса ва предметларни ёки ҳужжатларни кўздан кечириш, транспорт воситаларини кўздан кечириш, рақамли (электрон) маълумотларни кўздан кечириш кириши баён қилинган. Охирги икки объект кўздан кечириш тури сифатида ЖПКга киритилмаганлиги сабабли ЖПКнинг кўздан кечириш учун асослари деб номланган 135-моддасига транспорт воситаларини ҳамда рақамли (электрон) маълумотларни киритиш таклиф қилинган. Кўздан кечириш турлари бўйича олимларнинг фикрлари ҳар хиллиги изоҳланган, масалан, А.А.Закатова улар жумласига транспорт воситаларини, механизмлар, сув ва ҳаво муҳити, ҳашаротлар, ўсимликлар, асори-атиқалар, энергия иншоотларини киритган бўлса, Р.С.Белкин тирик одамларни киритган.

Криминалистик адабиётларда дастлабки, такрорий ва қўшимча кўздан кечириш турлари мавжудлиги изоҳланиб, қўшимча ва такрорий кўздан кечиришга оид муаллифлик таърифи берилган. Шундан сўнг кўздан кечириш турлари бирма бир таҳлил қилиб чиқилган. Ҳодиса жойини кўздан кечириш турининг ўзига хослиги, уни умумий ва махсус вазифалари таҳлил қилинган, уни ўтказишда риоя қилинадиган принциплари, босқичлари баён қилинган ҳамда ушбу тушунчага муаллифлик таърифи берилган. Нарсаларни кўздан кечириш тури баён қилиниб, микрообъектларга объект сифатида алоҳида эътибор қаратилган. Шундан сўнг, ҳужжатларни, ҳайвонларни, бинолар ва иншоотларни, мурдани кўздан кечириш тартиби баён қилинган. Транспорт воситасини кўздан кечириш тартиби изоҳланиб, унга муаллифлик таърифи берилган ҳамда ЖПКга “Транспорт воситасини кўздан кечириш” деб номланган 138¹-модда киритиш таклиф қилинган. Рақамли маълумот

ташувчиларни кўздан кечириш тартиби изоҳланган. ЖПКга “Рақамли маълумот ташувчиларни кўздан кечириш” деб номланган қуйидаги мазмундаги 140¹-модда киритиш таклиф қилинган.

Диссертациянинг иккинчи боби **“Жиноят ишлари бўйича кўздан кечириш тергов ҳаракатини ўтказишнинг процессуал ва криминалистик тартиби”** деб номланиб, тўрт параграфни ўз ичига олади. Биринчи параграф “Кўздан кечириш тергов ҳаракатини ўтказишнинг процессуал жиҳатлари” деб номланган бўлиб, ўта оғир жиноятлар бўйича ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечириш видеоёзув орқали қайд этилиши шартлиги (ЖПКнинг 91-моддаси) баробарида оғир жиноятлар бўйича ҳодиса жойини кўздан кечириш ҳамда рақамли далилларни ташувчи воситаларни кўздан кечириш жараёнида ҳам видеоёзувдан фойдаланиш мақсадга мувофиқлиги таклиф қилинган.

ЖПКнинг “Кўздан кечириш тартибининг умумий қоидалари” деб номланган 136-моддаси 2-қисмига истисно ҳолатлар кўрсатилиб, шу ҳолатларда кўздан кечириш холислар иштирокисиз, видеоёзувга қайд этиш ёки махсус техник воситалардан фойдаланган ҳолда амалга оширилиши мумкинлиги таклиф қилинган.

ЖПКнинг “Кўздан кечириш тартибининг умумий қоидалари” деб номланган 136-моддаси 2-қисмидан кейин дипломатик ваколатхоналарни кўздан кечириш тартибини киритиш таклиф қилинган.

ЖПКнинг “Кўздан кечириш тартибининг умумий қоидалари” деб номланган 136-моддаси 4-қисмида иштирокчилар доирасини терговга қадар текширувни амалга оширувчи орган мансабдор шахси ҳисобига кенгайтириш таклиф қилинган.

ЖПКнинг “Жиноятга оид аризалар, хабарлар ва бошқа маълумотларни кўриб чиқиш тартиби” деб номланувчи 329-моддаси иккинчи қисмидаги “ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечириш” жумласини “кўздан кечириш” жумласига алмаштириш таклиф қилинган.

Жиноят-процессуал кодекси билан бир қаторда “Ҳодиса содир бўлган жой ҳолатини ўзгартириш, далилларни йўқотиш ёки йўқ қилишнинг олдини олишга қаратилган биринчи навбатдаги чора-тадбирларни кўриш тартиби тўғрисида”ги йўриқнома қоидалари таҳлил қилинган. Ушбу йўриқномадаги ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечириш қоидаси баён қилинган бўлиб, унинг ўрнига кўздан кечириш тушунчасини киритиш таклиф қилинган. Йўриқнома юзасидан, ҳодиса ҳақида хабар олгандан сўнг, кетиш олдидан тайёргарлик чоралари, ҳодиса жойига етиб келгач, кўздан кечириш тергов ҳаракатига киришишдан олдинги тайёргарлик, ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечиришдан олдин амалга оширилиши лозим бўлган ҳаракатлар, кўздан кечириш баённомасига қўйилган талаблар изоҳланган, кўздан кечириш тергов ҳаракатини ўтказиш жараёнига оид амалиётда юзага келаётган хато ва камчиликлар реестри шакллантирилган ҳамда амалиётдаги мисоллар билан баён қилинган.

Иккинчи параграф *“Кўздан кечириш тергов ҳаракатини ўтказишнинг криминалистик жиҳатлари”* деб номланиб, унда кўздан кечиришнинг

тўлиқчилиги таъминланиш бўйича терговчи жавоб бериши лозим бўлган талаблар баён қилинган. Кўздан кечиришда баённомани расмийлаштиришнинг тактик жиҳатлари изоҳланган.

Тергов ҳаракатида ҳозир бўлганларнинг ҳаёти ва соғлиғига жиддий хавф туғдирадиган ҳолатларда кўздан кечириш тартиблари изоҳланган.

Криминалистик тактикага оид адабиётлар, ушбу мавзу бўйича услубий қўлланмаларда жиноят содир этилган жойни тўғри текширишни қандай амалга ошириш кераклиги, текшириш давомида йўл қўйиб бўлмайдиган хатолар ва уларнинг оқибатлари баён қилинган. Шунингдек, кўздан кечиришга тайёрланиш босқичидаги, кўздан кечириш вақтида юзага келадиган тактик, кўздан кечириш тергов ҳаракатининг сўнгги босқичида йўл қўйиладиган камчиликлар изоҳланган. Кўздан кечириш жараёнида олинадиган далилларнинг турлари санаб ўтилган.

Воқеа жойини, теварак-атроф ва биноларни кўздан кечириш фойдаланадиган қатор қидириш усули, сетка усули, концентрик усул, эксцентрик, фронтал, квадрат усули, панжара усули, параллел усул, ташқи айлана усули, ички айлана усуллари баён қилиб чиқилган. Жиноят жойининг фотосуратга олишдаги муҳим масалалари унинг эскизини тайёрлаш тартиби баён қилинган.

Мурдани кўздан кечириш тартиби таҳлил қилиниб, мурдани ҳодиса содир бўлган жойда кўздан кечириш босқичлари ундаги ҳаракатлар изоҳланган. Бундан ташқари, нарсаларни, ҳайвонларни кўздан кечириш усуллари баён қилинган.

Ҳужжатларни кўздан кечириш тартиби изоҳланиб, ҳужжатларни кўздан кечиришда эътибор қаратилиши бўлган ҳолатлар, амал қилиш лозим бўлган қоидалар санаб ўтилган ҳамда ҳужжатнинг сохталигини аниқлаш тартиби баён қилинган.

Тадқиқотнинг *“Портлашдан кейинги кўздан кечириш тергов ҳаракатини ўтказишнинг ўзига хослиги”* деб номланган учинчи параграфда портловчи воситалар мавжуд деган тахмин остида кўздан кечириш жараёнида шошилиш чора сифатида амалга оширилиши лозим бўлган ҳаракатлар санаб ўтилган. Портлаш содир бўлган жойга боришда тезкор-тергов гуруҳи махсус тергов чемоданида бўлиши лозим бўлган ашёлар, иштирокчиларининг кийимларига қўйилган талаблар, биринчи ёрдам учун заруриятини текшириш зарурлиги, катта майдонларда ва кўп қаватли биноларда ишлашда текширув иштирокчилари ўртасида алоқани таъминлаш чораларини таъминлаш чоралари баён қилинган.

Портлаш жойини сифатли ва самарали текшириш учун риоя қилиш керак бўлган шартлар изоҳланган. Портлаш жойини кўздан кечиришнинг асосий вазифалари таҳлил қилинган. Портлаш жойини кўздан кечириш жараёнининг 12 босқичи санаб ўтилиб, таҳлил қилинган. Тезкор-тергов гуруҳи раҳбари воқеа жойига етиб келгач амалга оширилиши керак бўлган ҳаракатлар алгоритми изоҳланган. Жасад, унинг бўлаклари мавжуд бўлган тақдирда, текшириш баённомасида баён этилиши зарур бўлган маълумотлар санаб ўтилган.

Портлаш жойида кўздан кечириш жараёнида ашёвий далилларни олишда уларни ўраш тартиблари, қоидалари баён қилинган.

Тадқиқотнинг *“Ахборот технология воситалари ёрдамида содир этилган жиноятлар бўйича кўздан кечиришни ўтказиш тактикаси”* деб номланган тўртинчи параграфда компьютер маълумотларини аниқлаш ва олишга қаратилган кўздан кечиришдаги мавжуд ҳолатлар баён қилинган, компьютер техникаси ва технологияларини кўздан кечиришда эътибор қаратилиши лозим бўлган ҳаракатлар кетма-кетлиги таҳлил қилинган. Рақамли курилмаларни кўздан кечириш жараёнида терговчи амалга ошириши лозим бўлган ҳаракатлар юзасидан тавсия баён қилинган. Рақамли ахборот майдонини ташкил этувчи криминалистик объектларининг ўзига хос хусусиятлари санаб ўтилган. Ахборот технология воситалари ёрдамида содир этилган жиноятлар юзасидан кўздан кечиришни ўтказиш бўйича қўлланилиши мумкин бўлган асосий тактик усуллар кўрсатиб ўтилган. Компьютер воситаларининг дастурий ва аппарат воситаларини кўздан кечириш баённомасида кўрсатилиши керак бўлган маълумотлар санаб ўтилган. Компьютер объектларини текширишнинг мақсадлари изоҳланган. Компьютер кўздан кечирилиши лозим бўлганда ҳамда у ишлаб турганда амалга ошириш керак бўлган ҳаракатлар тизими баён қилинган. Рақамли далилларни кўздан кечириш жараёнида олиш ва қадоқлаш тартиби алгоритми ишлаб чиқилган.

Тадқиқот ишининг учинчи боби **“Кўздан кечиришга оид хорижий мамлакатлар қонунчилиги ва амалиёти, халқаро стандартлар ва уни такомиллаштириш масалалари”** деб номланиб, уч параграфдан иборат. Мазкур бобнинг биринчи параграфи *“Хорижий мамлакатлар жиноят-процессуал қонунчилиги ва амалиётида кўздан кечириш тергов ҳаракати имкониятларидан фойдаланиши”* деб номланган бўлиб, унда АҚШ, Франция, Ҳиндистон, Қозоғистон, Британия ва бошқа давлатлар қонунчиликларида кўздан кечириш тергов ҳаракатининг гувоҳлантириш ва бошқа тергов ҳаракатлари билан умумлашган таърифини кўриш мумкин. МДҲ давлатлари қонунчилигида ҳодиса жойини кўздан кечириш вазифалари баёни берилган.

Россия Федерацияси Жиноят-процессуал кодекси таҳлил қилиниб, ушбу кодекс 24-боби кўздан кечириш ҳамда тергов экспериментига бағишланганлиги баён қилинган. Ушбу қонунда жиноят ишини кўзгатишдан олдин миллий қонунчилигимиздаги ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечиришдан ташқари бошқа турларини ҳам ўтказиш мумкинлиги изоҳланган.

Қозоғистон Жиноят-процессуал кодекси таҳлил қилиниб, кўздан кечириш объекти доирасига тирик инсонни ҳам киритганлиги баён қилинган. Тергов судьяси кўздан кечиришнинг қонунийлигини текшириш ваколати мавжудлиги изоҳланган. Қўшимча ва қайта кўздан кечириш тартиблари изоҳланган. Тадқиқотчи ушбу кодексининг 221-моддаси, яъни *“Ашёвий далилларни кўздан кечириш ва сақлаш”* деб номланган нормасини таҳлил қилиб, ушбу далилларни олиб қўйиш, ҳисобга олиш, сақлаш, топшириш ва йўқ қилиш тартибларининг мавжудлигини ижобий баҳолаган ва ушбу тартибни миллий қонунчилигимизга киритиш фикрини илгари сурган.

Япония Жиноят-процессуал кодекси таҳлил қилиниб, 218-моддасининг қоидаларига мувофиқ тинтув, олиб қўйиш ёки кўздан кечиришда зарур бўлганда, прокурорлар, прокурор ёрдамчилари ёки суд, полиция мансабдор шахслари рухсати билан гумон қилинувчи ҳам ушбу жараёнларда иштирок этиши мумкинлиги баён қилинган.

Германия Жиноят-процессуал кодекси таҳлил қилинганда, кодекснинг 87-моддасида мурдани ёриб, ички органларини кўздан кечириш тартиби баён қилинган, мурданинг тириклигида унинг соғлиғига ғамхўрлик қилган тиббиёт ходимининг мурдани кўздан кечириш жараёнини ўтказиши тақиқланиши изоҳланган. Ушбу тартибни Ўзбекистон Республикаси Жиноят-процессуал кодексида акс эттириш лозимлиги таклиф қилинган.

Хитой Жиноят-процессуал кодекси таҳлил қилиниб, кодекснинг 104-моддасида ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар мурдани ички кўздан кечириш лозимлиги тўғрисида қарор қабул қилиб, унинг қариндошларини ушбу жараён қаерда ўтказилиши ҳақида хабар бериши ифодаланган. Ушбу кодексда ҳам кўпгина бошқа давлатлар кодекслари сингари кўздан кечириш ва гувоҳлантиришлар бир моддада баён қилинган, масалан, уларнинг баённомаларини тўлдириш тартиби 106-моддада ифодаланган.

“Кўздан кечириш тергов ҳаракати бўйича халқаро стандартлар” деб номланган 2-параграфда ISO/IEC 17020” (Умумий текшириш бўйича халқаро стандарт) ва “ILAC-G19” стандартларига кўра офицер томонидан ҳодиса жойини кўздан кечиришидан бошлаб баённома тузишгача тартиблар баён қилинган. Тергов ва криминалистик амалиётчилар учун самарадорликни таъминловчи стандартлар ENFSI QCC компетентлигини тасдиқлаш лойиҳаси (CAP) гуруҳи томонидан фойдаланиш учун ишлаб чиқилган. Стандартлар воқеа жойига келган биринчи офицернинг ҳаракатларидан тортиб, воқеа жойини кўздан кечириш бошқа ҳаракатларни қамраб олганлиги изоҳланган. Ушбу стандартларга кўра, кўздан кечириш жиноят жойига етиб келиш, жиноят жойини дастлабки баҳолаш, жиноят жойини текшириш, жиноят жойидаги изларни қидириш ва тўплаш, ҳодиса жойи ташқарисидаги изларни қидириш ва олиш, жиноят жойини текширишни яқунлаш каби босқичлардан иборатлиги ҳамда уларда қандай ҳаракатлар кетма-кетлиги бажарилиши лозимлиги изоҳланган.

“Кўздан кечириш тергов ҳаракатини ўтказиш сифатини яхшилашда замонавий технологиялардан фойдаланиш” деб номланган 3-параграфда воқеа жойини кўздан кечиришда қўлланиладиган 4 та йирик туркумдаги воситалар, яъни оптик жиҳозлар, суратга олиш воситалари, ёритиш қурилмалари овоз ва видеоёзув қурилмалар изоҳланган. Кўздан кечиришда дронлардан фойдаланиш самарадорлиги асослаб берилган. Ҳодиса жойини дастлабки кўздан кечиргач, “3D” моделлар орқали кўздан кечириш афзалликлари баён қилинган. “Faro Focus 3D” техник воситаси йўл транспорт ҳодисаси юз берган жойини кўздан кечириш, шунингдек, уч томонли лазер-сканер кўринишини яратиш самарадорлиги баён қилинган. Ҳодиса жойини кўздан кечиришда қўлланиладиган сунъий ёритгич аппаратлари турлари ва

афзалликлари баён қилинган. Электрон-оптик ўзгартгичлар “ВЕС-4”, Релеф-1, С-70 имкониятлари изоҳланган.

ХУЛОСА

I. Криминалистика ва жиноят-процессуал ҳуқуқининг назарий жиҳатларини ривожлантиришга оид тавсиялар:

1. *Кўздан кечириш* – жиноят ҳодисаси мавжуд ёки йўқлиги, мавжуд бўлганда ҳодиса жойида ёки бошқа жойларда жиноят ишида ҳақиқатни аниқлаш учун муҳим бўлган белгилар ва хусусиятларни ўзида акс эттирган далилий аҳамиятга эга моддий ва номоддий объектларни топиш, олиш баҳолашга қаратилган тергов ҳаракатидир.

2. *Қўшимча кўздан кечириш* – дастлабки кўздан кечириш объектнинг тафсилотлари ўрганилмаган, жараёнда бўшлиқлар, ҳаракатлар тўлиқ амалга оширилмаганда ўтказиладиган кўздан кечиришнинг процессуал тури ҳисобланади.

3. *Қайта кўздан кечириш* – объектни самарали кўздан кечириш учун бирламчи кўздан кечириш ноқулай шароитларда ўтказилганда, янги маълумотлар олишга эҳтиёж сезилганда, сифатсиз амалга оширилганда ўтказиладиган кўздан кечириш туридир.

4. *Ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечириш* – жиноят содир этилган жойда жиноят излари, ашёвий далилларни топиш, ҳодиса содир бўлган вазиятни ва иш учун аҳамиятли бўлган бошқа ҳолатларни аниқлаштириш, воқеа содир бўлиш механизми ҳамда тергов қилинаётган ҳодисаси ҳолатлари тўғрисида хулоса чиқариш имконини берадиган фактик маълумотларни аниқлашга қаратилган кўздан кечиришнинг тури ҳисобланади.

5. *Транспорт воситасини кўздан кечириш* – транспорт воситасида жиноятга алоқадор изларнинг, ашёвий далилларнинг мавжудлиги, транспорт воситасининг тури, тегишлилигини аниқлаш, етказилган шикаст даражасини аниқлашга қаратилган кўздан кечиришнинг бир туридир.

II. Жиноят-процессуал кодекси ва Бош прокурор буйруқларини такомиллаштиришга қаратилган таклифлар:

6. ЖПКнинг 91-моддасида видеоёзув орқали қайд этилиши шарт бўлган процессуал ҳаракатлар жумласига **рақамли маълумотларни кўздан кечириш жараёнини** ҳам киритиш таклиф қилинади.

7. ЖПКнинг кўздан кечириш учун асослари деб номланган 135-моддасига унинг тури сифатида **транспорт воситаларини ҳамда рақамли (электрон) маълумотларни** киритиш таклиф қилинади. Шунда ушбу норма куйидагича бўлади:

“Жиноят излари, ашёвий далилларни топиш, ҳодиса содир бўлган вазиятни ва иш учун аҳамиятли бўлган бошқа ҳолатларни аниқлаштириш

мақсадида терговга қадар текширувни амалга оширувчи органнинг мансабдор шахси, суриштирувчи, терговчи ёки суд ҳодиса содир бўлган жойни, мурдани, ҳайвонларни, теварак-атрофни, биноларни, **транспорт воситасини**, нарсалар ва хужжатларни, **электрон (рақамли) маълумотларни** кўздан кечиради”.

8. ЖПКнинг кўздан кечиришнинг умумий қоидаларига бағишланган 136-моддаси 2-қисмига қуйидаги мазмундаги норма киритиш таклиф қилинади:

“Истисно ҳолларда, яъни:

1) олис ва етиб бориш қийин бўлган ҳудудларда;

2) одамларнинг ҳаёти ва соғлиғига хавф тугдириши мумкин бўлган ҳолларда;

3) кечиктириб бўлмайдиган ҳолатларда, тунги вақтларда кўздан кечириш ҳолислар иштирокисиз, видеоёзувга қайд этиш техник воситалардан фойдаланган ҳолда амалга оширилиши мумкин”.

9. ЖПКнинг кўздан кечиришнинг умумий қоидаларига бағишланган 136-моддаси 2-қисмидан кейин дипломатик ваколатхоналарни кўздан кечириш тартибини киритиш таклиф қилинди. Унга кўра, ушбу қисм қуйидаги шаклда изоҳланиши мақсадга мувофиқ:

“Дипломатик ваколатхоналар томонидан фойдаланилаётган биноларни, шунингдек, дипломатик ваколатхона ходимлари ва уларнинг оила аъзолари истиқомат қиладиган биноларни кўздан кечириш фақатгина дипломатик ваколатхона раҳбари ёки унинг ўрнини босувчи шахснинг иштирокида уларнинг илтимосига кўра ёки рухсати билан амалга оширилиши мумкин. Дипломатик ваколатхонанинг розилиги Ўзбекистон Республикасининг Ташқи ишлар вазирлиги орқали сўралади. Кўздан кечириш жараёнида прокурор ва Ўзбекистон Республикаси Ташқи ишлар вазирлигининг вакили иштирок этиши шарт”.

10. ЖПКнинг кўздан кечиришнинг умумий қоидаларига бағишланган 136-моддаси 4-қисмида кўздан кечириш жараёнида ўз фикрлари юзасидан эътибор қаратилиши лозим бўлган иштирокчилар доирасини кенгайтириш таклиф қилинади. Унга кўра, ушбу қисм қуйидаги шаклда изоҳланиши мақсадга мувофиқ: **“Кўздан кечиришда иштирок этаётган шахслар *терговга қадар текширувни амалга оширувчи орган мансабдор шахси*, суриштирувчи, терговчи ва суднинг эътиборини ўзларининг фикрича иш ҳолатларини ойдинлаштиришга ёрдам бериши мумкин бўлган барча ҳолларга қаратишга ҳақлидирлар”.**

11. Мурдани кўздан кечириш тартибига бағишланган 138-модда номланиши ва мазмунида **“мурда ёки унинг қисмларини кўздан кечириш”** деб номлаш ва унинг мазмунига ҳам мурда қисмларини кўздан кечириш тартибини киритиш таклиф қилинади. Шунда модда қуйидаги кўриниш касб этади:

“Суриштирувчи ёки терговчи мурда ёки унинг қисмларини у топилган жойда ҳолислар ва суд-тиббийёт соҳасидаги мутахассис шифокор иштирокида

кўздан кечиради. Бундай мутахассис шифокор иштирок этишига имконият бўлмаган тақдирда, бошқа шифокор иштирок этади. Зарур ҳолларда мурда **ёки унинг қисмларини** кўздан кечириш учун бошқа мутахассислар, шунингдек экспертлар жалб қилинади.

Экспертлар вақтида мурдани кўздан кечириш ушбу Кодекснинг 148 - 152-моддаларида назарда тутилган ҳолатларга риоя қилган ҳолда ўтказилади.

Мурда **ёки унинг қисмлари** топилган жойда уни таниб олиш учун кўрсатиш чоғида ушбу Кодекснинг 126 ва 131 - моддаларида назарда тутилган ҳолатларга риоя қилинади. Таниб олинмаган мурдаларнинг бармоқ излари олиниши шарт. Ушбу Кодекснинг 188 - 191, 193 ва 197-моддалари талабларига риоя қилган ҳолда мурдадан текшириш учун бошқа хил намуналар ҳам олиниши мумкин.

Таниб олинмаган мурда **ёки унинг қисмлари** фақат прокурор рухсати билангина қўмилади.”

12. Мурдани кўздан кечириш тартибига бағишланган 138-моддада 2-қисм сифатида мурдани ички аъзоларини кўздан кечириш тартибини киритиш таклиф қилинади. Шунда ушбу қисм қуйидаги шакл касб этади:

“Мурдани ички тана аъзоларини кўздан кечириш суд тиббиёт муассасасида эксперт томонидан амалга оширилади. Унда кўздан кечиришни ўтказган ваколатли шахс қатнашиши мумкин”.

13. ЖПКга “Транспорт воситасини кўздан кечириш” деб номланган 138¹-модда киритиб, уни қуйидаги мазмунда акс эттириш талаб қилинади:

“Ваколатли шахслар транспорт воситасини у жойлашган жойда, агарда кўздан кечириш кўп вақт ёки махсус техник воситалар талаб қилса, бошқа жойда кўздан кечирадилар.

Кўздан кечириш махсус техник воситалар билан текширишни талаб қилганда транспорт воситаси жиҳозлари ва воситаларининг бутунлигига зарар етказилмаслиги талаб қилинади”.

14. ЖПКга “Рақамли маълумот ташувчиларни кўздан кечириш” деб номланган 140¹-модда киритиш лозим:

“Жиноят ишини юритишга ваколатли шахс рақамли маълумот ташувчиларни улар топилган жойда ёки узоқ вақт, махсус техник воситалар ёрдамида кўздан кечириш талаб қилинганда махсус жойларда кўздан кечирадилар.

Кўздан кечириш жараёни махсус билим талаб қилинганда мутахассис, эксперт ёрдамида амалга оширилиши мумкин.

Кўздан кечириш махсус техник воситалар ёрдамида рақамли маълумотлар йўқолишига ёхуд шикастланишига олиб келмаса, ўтказилиши мумкин.

Рақамли маълумот ташувчиларни кўздан кечириш жараёни видеотасвирга олиниши мумкин”.

15. ЖПКга “Қўшимча ва қайта кўздан кўздан кечириш” деб номланган 140³ - модда киритиш таклиф қилинади. Шунда ушбу норма қуйидаги кўринишда бўлади:

Кўздан кечирishi тергов ҳаракати қўшимча ва қайта ўтказилиши мумкин. Дастлабки кўздан кечирishi чогида объектнинг муҳим жиҳатлари ўрганилмаган бўлса, улар қўшимча равишида кўздан кечирилиши мумкин.

Қуйидаги ҳолатларда объектни қайта кўздан кечирishi мумкин:

1) дастлабки кўздан кечирishi объекти ноқулай шароитларда тўлиқ амалга оширилмаганида;

2) дастлабки кўздан кечирishининг ўтказishi усуллари самарали бўлмаганида;

3) агар дастлабки кўздан кечирishi сифатсиз ўтказилганида.

16. ЖПКга “Криминалистик техник воситалардан кўздан кечирishi жараёнида фойдаланиш” деб номланган 140⁴-модда киритиш таклиф қилинади. Ушбу норма қуйидагича ифодаланиши таклиф қилинади:

“Суриштирувчи, терговчи кўздан кечирishi жараёнида 3D фотография, 3D принтер, дрон ва бошқа махсус криминалистик техник воситалардан фойдаланишга ваколатли ҳисобланади. Кўздан кечирishi жараёнида ишлатилган махсус техник воситалар шахс ҳуқуқ ва эркинликларини бузилишига олиб келмаслиги ва қонун доирасида қўлланилиши шарт”.

17. Жиноятга оид аризалар, хабарлар ва бошқа маълумотларни кўриб чиқиш тартибига бағишланган ЖПКнинг 329-моддаси 2-қисмидаги “ҳодиса содир бўлган жойни кўздан кечирishi” сўзларини “кўздан кечирishi” сўзлари билан алмаштириш таклиф қилинади. Унга кўра, терговга қадар текширув вақтида ўтказиладиган тергов ҳаракатларига шахсий тинтув ва олиб қўйиш, экспертиза ўтказиш, тафтиш тайинлаш, тезкор-қидирув тадбирлари баробарида фақатгина “ҳодиса жойи”ни кўздан кечирishi эмас, балки кенгроқ аҳамиятга эга бўлган “кўздан кечирishi”ни ўтказиш имконияти пайдо бўлади.

18. “Ҳодиса содир бўлган жой ҳолатини ўзгартириш, далилларни йўқотиш ёки йўқ қилишнинг олдини олишга қаратилган биринчи навбатдаги чора-тадбирларни кўриш тартиби тўғрисида”ги йўриқноманинг умумий қоидалар акс этган қисмида кўздан кечирishi тушунчасини киритиш лозим. Унга кўра, кўздан кечирishi - жиноят ҳодисаси мавжуд ёки йўқлиги, мавжуд бўлганда ҳодиса жойида ёки бошқа жойларда жиноят ишида ҳақиқатни аниқлаш учун муҳим бўлган белгилар ва хусусиятларни ўзида акс эттирган далилий аҳамиятга эга моддий ва номоддий объектларни топиш, олиш баҳолашга қаратилган тергов ҳаракатидир.

19. “Жиноят жойи хавфсизлигини таъминлашга оид йўриқноманинг 11-бандига қуйидаги тартибни киритиш таклиф қилинади:

“– жиноят портлаш орқали амалга оширилган бўлса ҳамда очиқ жойда бўлса, охириги далил топилган жойдан портлаш марказигача бўлган жой 100% деб олиниб, унга яна 50% жой қўшилиб айланасига тўсилади;”.

III. Суд-тергов амалиёти самарадорлигини оширишга қаратилган тавсиялар:

20. Амалиётда кўздан кечирishi тергов ҳаракати жараёнида йўл қўйиладиган хатолар реестри шакллантирилди. Уларга қуйидагиларни

киритиш мумкин: ўта оғир жиноятлар (қасддан одам ўлдириш) содир этилганлиги ҳақидаги маълумот ҳодиса жойини кўздан кечириш учун ваколатли бўлган прокуратура терговчисига жуда кеч маълум қилиниши; ҳодиса жойи лента билан ўраб олинмаслиги ва ҳодиса жойи, яъни жиноят содир этилган ҳудуд аниқлаб олинмаслиги; терговчининг ҳодиса жойида бошқарувни қўлга олиб, ишларни ташкиллаштира олмаётганлиги; иштирокчилар ўртасида ишларни тўғри тақсимлай олмаётганлиги; ҳодиса жойини кўздан кечиришга барча мутахассисларни жалб қилинмаслиги; ҳодиса жойида бегона шахсларни бўлиши, яъни уларни ҳодиса жойидан четлатиш чоралари қўрилмаслиги; терговчи ва мутахассисларнинг криминалистик жиҳозлар билан етарли таъминланмаганлиги; ҳодиса жойини кўздан кечириш жуда юзаки олиб борилиб, баённома расмийлаштирилиши; ашёвий далилларни олиш, уларни ўраш, қадоклашда камчиликлар мавжудлиги, етарли даражада намуналар олинмаслиги; экспертизалар тайинлашда “шаблон” тарзидаги саволлар қўйилиши, экспертлар билан ҳамкорлик етарли даражада йўлга қўйилмаганлиги.

21. Кўздан кечириш жараёнида рақамли далилларни олиш тартиби алгоритми яратилди. Рақамли далилларни кўздан кечиришда амалга ошириладиган ҳаракатлар қуйидагилардан иборат бўлиши лозим: рақамли (медиа) қурилмалар сақланадиган жой хавфсизлигини назорат қилиш; ҳодиса жойига ким масъул эканлигини аниқлаш; бегона одамларнинг электр таъминоти ва қурилмалардан узоқда бўлишини таъминлаш; ҳодиса жойига кириш ҳуқуқига эга ёки шу жойга алоқадор бўлган шахсларни ҳужжат асосида расмийлаштириш; агар қурилма ёқилган бўлса, уни ўчирмаслик ва қурилма ўчирилган бўлса, ёқмаслик; барча воситага тегишли нарсаларни расмийлаштириш; тизимга уланиш ва бошқа операцияларни қилиш кетма-кетлигини белгилаш; амалга оширилган ҳаракатлар изи қоладиган техник воситаларни излаб топиш; олинган далилий ашёларни расмийлаштириш.

Қадоклаш жараёни: рақамли далилларни ушлашда албатта қўлқопдан фойдаланиш; ашёни қадоклашдан олдин тўғри ҳужжатлаштирилганлиги, маркаланганлиги, тамғаланганлиги, фотосуратга олинганлиги, ёзилганлиги, видеотасвирга ёзиб олинганлиги ва инвентаризация қилинганлигига эътибор бериш; мобил телефонни имкони борича парвоз ҳолатига (авиарежим) ўтказиш, агар иложи бўлмаса, уни ўзлигича қолдириш, телефон батареясини олиб ташламаслик; дастлаб барча рақамли далилларни антистатик (фарадей) пакетига қадоклаш; агар фарадей пакети бўлмаса, рақамли далил воситасини частотали ҳимоя материаллари ёки алюминий фольга каби сигнал блоклаш материалига жойлаштириш; антистатик пакет бўлмаса, рақамли далилларни тўплаш учун фақат қоғоз пакет ва конвертлар, картон қутилар ва антистатик идишлардан ҳам фойдаланиш, пластик материаллардан эса фойдаланмаслик; барча қадокланган электрон қурилмалар учун текширув жойида мавжуд бўлган ҳамма қувват манбалари ва адаптерларни йиғиш.

22. Мурдани ҳодиса содир бўлган жойда кўздан кечириш босқичлари қуйидагилар:

1) Кўздан кечиришни мурдани ётган жойини аниқлашдан бошлаш лозим. У хонада ётган жойини девордан, дераза ва эшикдан қанча масофада эканлигини ўлчаш билан аниқлаш ва қайд этиш. Агар мурда очик жойда ётган бўлса, унинг ётган жойи яқинроқ бўлган объектларга нисбатан ўлчаш йўли билан аниқлаш.

2) Мурдани кўздан кечиришнинг кейинги босқичи мурданинг ҳолатини ўрганиш.

3) Мурдани кўздан кечиришда муҳим босқичлардан бири унинг кийимини кўздан кечириш ва қайд этиш ҳисобланади. Мурдани кўздан кечириш ўтказилгандан кейин у суд-тиббий экспертизасини ўтказиш учун юбориш.

4) Мурдани ташқи кўздан кечириш, унинг умумий белгиларидан (жинси, ёши, бўйи, гавда тузилиши) ташқари жинойий ҳодиса билан боғлиқ бўлган махсус белгиларни (баданидаги кўкарган, кесилган, синган жароҳат белгилари ва бошқа аломатларни) текшириш.

23. Ҳужжатнинг сохталлигини аниқлаш масаласи ҳам жуда муҳим бўлиб, улар қуйидаги ҳолатларни кўздан кечириш орқали аниқланади: ҳужжат реквизитларининг мавжуд эмаслиги, унинг мазмунини асл ҳолатга тўғри келмаслиги; текстда қарама қаршилиқлар, хатолар, ҳужжат мазмунининг тўғри келмаслиги; ҳужжатга ўзгартириш киритилганлик изларининг мавжудлиги; ҳужжатдаги ёзувларни ўчириш, унга кимёвий ўзгартиришлар киритилганлиги; ҳужжатга қўшимча маълумотларни киритилганлиги; ҳужжатга маълум бир қоғоз элементларини елимлаш ҳолати мавжудлиги; ҳужжатда расм елимланиш ҳолатлари мавжудлиги; сохта муҳрларнинг қўйилиши; имзонинг сохталаштирилганлиги.

**SCIENTIFIC COUNCIL AWARDING SCIENTIFIC DEGREES
DSc.31/31.12.2020.Yu.67.01 AT THE LAW ENFORCEMENT ACADEMY
OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN**

**LAW ENFORCEMENT ACADEMY
OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN**

IMOMNAZAROV ALISHER XASANOVICH

**PROCEDURAL AND CRIMINALISTICS ASPECTS OF IMPROVING
THE INVESTIGATIVE ACTION IN THE FORM OF INSPECTION**

12.00.09 - Criminal procedure. Criminalistics, operational-search law and forensic examination

**DISSERTATION ABSTRACT
of doctor of philosophy (PhD) on science in law**

Tashkent – 2023

The theme of the dissertation of the Doctor of Philosophy (PhD) was registered at the Supreme Attestation Commission at the Ministers of the Higher education, science and innovations of the Republic of Uzbekistan with number B2021.1.PhD/Yu505.

The dissertation was completed at the Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan.

The abstract of the dissertation is posted in three languages (Uzbek, English and Russian (resume)) on the website of the Scientific council (www.proacademy.uz) and Information educational portal «Ziyonet» (www.ziyonet.uz).

Scientific supervisor:	Astanov Istam Rustamovich Doctor of Sciences in Law, Professor
Official opponents:	Pulatov Bakhtiyor Khalilovich Doctor of Sciences in Law, Professor
	Rakhmonova Surayyo Makhmudovna Doctor of Sciences in Law, Professor
Leading organization:	Tashkent state university of law

The defense of the dissertation will be held at 10.00 on 27 november of 2023 at meeting of the Scientific Council DSc. 31/31.12.2020.Yu.67.01 under the Law enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan (Address: 100047, Shahrisabz street, 42, Tashkent, Uzbekistan. Phone: (99871) 202-04-96, fax: (99871) 233-35-81, e-mail: info@proacademy.uz).

The dissertation is available at the Information resource centre of the Law enforcement academy (registered No. 28). (100047, Shahrisabz street, 42, Tashkent, Uzbekistan, e-mail: info@proacademy.uz).

The abstract of the dissertation is distributed on 15 november of 2023.

(Registry Protocol No. 8 from 15 november of 2023)

M.M.Mamasiddiqov
Chairman of the Scientific Council for
awarding scientific degrees, Doctor of
Sciences in Law, Professor

SH.I.Shayzakov
Scientific secretary of the Scientific Council
on awarding scientific degrees, Doctor of
Philosophy in Law (PhD), Associate
professor

M.A.Aminjonova
Chairman of the Scientific seminar under the
Scientific Council awarding scientific
academic degrees, Doctor of Sciences in
Law, Professor

Introduction annotation of (PhD) doctor of philosophy dissertation

Relevance and necessity of the topic of dissertation. According to an expert assessment in the world, “about 200,000 crimes are committed every hour”⁵. Cybercrime is one of the most important crimes of the 21st century and the effectiveness of investigating this crime is only 0.05%⁶. In 2021, 75 states reported more than 7,000 terrorist attacks, up to 30 crimes in one day. In most of these crimes, the first, “an act of inquiry is conducted as an act of inquiry that cannot be delayed”⁷. And the procedure for inspecting crimes requires a modern approach.

Majority of scientific research works are being carried out through the world these days on the basis of the tactics of conducting an investigative action, the use of modern technologies in the investigative action, finding digital evidence in the search, collecting, specifics of post-explosion inspection, the formation of an algorithm for conducting an investigative action. Currently, it is a priority to find evidence, formalize, legislate the procedure for obtaining and formalizing electronic (digital) evidence, and find an effective solution to the application of its optimal procedures in practice, as well as scientific analysis in the investigative action.

In our republic, during the 9 months of 2023, there were 272 cases out of 3,112 cases of extremely aggravated assaults, 2,697 cases out of 18,895 cases of aggravated assaults and 1,733 cases of 19,089 less aggravated assaults – were not exposed. One of the main reasons for the non-disclosure of crimes is the mistakes made in the investigative action. Such errors include notifying the investigator too late when committing serious crimes, not surrounding the scene of the incident, the investigator’s inability to organize work at the scene, the inability to properly distribute work between participants, not involving appropriate experts, insufficient provision of criminalistic equipment, drawing up a protocol, obtaining physical evidence, there are defects in their packaging, packaging, insufficient sampling, “template” questions are asked when appointing experts, cooperation with experts is not sufficiently established. This is evidenced by the need to conduct the necessary scientific research on the investigative action.

This research will serve to some extent in ensuring the implementation of the Criminal Procedural code of the Republic of Uzbekistan (1994), the Presidential Decree of August 10, 2020 “On measures to further strengthen the guarantees of protection of the rights and freedoms of a person in judicial-investigative activities” PD-6041, “On measures to introduce a unified system of interagency electronic cooperation in the pre-trial proceedings” PD-105 of January 28, 2022, the Decree “On the development strategy of new Uzbekistan for 2022-2026” PD-60 of January 28, 2022,

Compliance of the study with the main priorities of the development of Republican science and technology. The research work was carried out

⁵ <https://www.newsru.com/crime>.

⁶ Fighting cybercrime - What happens to the law when the law cannot be enforced? [articles/borba-s-kiberprestupnostyu-chto-proiskhodit-s-zakonom-kogda-zakon-ne-mozhet-byt-priveden-v-ispolneni](#).

⁷ [Global organized crime index/ocindex.net/rankings?f=rankings&view=List&group=Continent](https://www.ocindex.net/rankings?f=rankings&view=List&group=Continent)

in accordance with the third priority of the development of science “Training of highly qualified scientific and engineering personnel and their scientific activities”.

The degree of study of the problem. The concept and essence of the review of investigative action are studied in the research works of many national criminalist scientists including G'.Abdumajidov, Z.F.Inogomzhonova, G.Z.To'laganova, D.M.Mirazov, F.M.Mukhitdinov, B.B.Hidoyatov, S.M.Rakhmonova, U.A.Tukhtasheva, Y.Sh.Narziev, Sh.F.Fayziyev, N.M.Kushaev, S.N.Mamadiyev, I.R.Astanov, furthermore, scientists of law of the CIS countries such as R.S.Belkin, I.E.Bikhovsky, L.V.Vinitsky, V.A.Jbankov, V.P.Kolmakov studied the current issue in their research works.

While scholars from foreign countries as “Arendra Harendra Nath Singh, Fisher, A.J.Barry, Jacqueline Trinkle Fish, Janet Reno, Daniel Marcus, Laurie Robinson Noël Brennan, Jeremy Travis, Marilyn T. Miller”⁸ were doing research on cases where attention should be paid to surveying and conducting it. This research work is considered to be devoted to the procedure for conducting the survey in foreign countries.

In this dissertation, however, the existing shortcomings in the national legislation and practice of inspection are devoted to the processes of its enhancement on the basis of the legislation of developed countries.

The connection of the dissertation research with the plans of the scientific research work of the higher educational institution where the dissertation is being carried out. The research work was prepared according to the Law Enforcement Academy's scientific research work plan for 2021-2023, based on the scientific research direction “Procedural and criminalistics aspects of improving the investigative action in the form of inspection”.

The purpose of the study is to develop proposals and recommendations on improving the effectiveness of national legislation and practice on the inspection investigative action.

Tasks of the study:

analysis of the general description and tasks of the inspection of investigative action;

examining the stages (history) of the development of the inspection of investigative action;

study and analysis of Criminal Procedural Law and practice of foreign countries;

⁸ Harendra Nath Singh. Crime scene investigation. November 2021 International Journal of Science and Research (IJSR) 10(11):642-648; Evans C, Criminal Investigation: Crime Scene Investigation, Chelser House Publisher – 2009; Fisher, Barry A. J. Techniques of Crime Scene Investigation, 7 th ed, CRC Press LLC – 2004; Jacqueline Trinkle Fish. The Evidence Does Not Lie: A Forensic Investigation Prestigation Program to Bridge the Gaps Between Crime Scene Investigation and Forensic Science. 209 P.; Janet Reno, Daniel Marcus, Laurie Robinson Noël Brennan, Jeremy Travis, Crime Scene Investigation. A Guide for Law Enforcement. 1999 y. 58. Marilyn T. Miller. Crime Scene Investigation. Forensic Science: An Introduction to Scientific and Investigative Techniques. 115-134 P. Hal R. Arenstein, Dexter J. Bartlett. Crime Scene Investigation A Guide for Law Enforcement September 2013.

analysis of the most important international standards on the inspection of investigative action;

to examine the existing problems related to the procedure for conducting an investigative action and form a list of them;

analysis of specific aspects of conducting an investigative action based on its types;

analysis and improvement of the tactical aspects of conducting the inspection of investigative action;

to study the modern technologies used in the process of conducting the inspection of investigative action and used in foreign countries, as well as to study the effectiveness of the introduction of advanced technologies into our practice;

post-explosion inspection analysis of specific aspects of conducting the inspection of investigative action and improvement of existing order;

development of proposals for improving the procedural and criminalistic aspects of inspection.

The object of the study is the system of socio-legal relations regarding the improvement of the procedural and criminalistic aspects of conducting an investigative action.

The subject of the study consists of regulatory legal acts, national legal framework and advanced foreign experience and scientific and theoretical views on improving the effectiveness of conducting an investigative action.

Methods of research. The study used techniques such as induction, deduction, observation, comparative-legal, logical, statistical data analysis, social survey, research of scientific sources.

The scientific novelty of the study is manifested in:

it is justified that the inspection of investigative actions should be undertaken without the participation of objectors, with continuous recording of audio and video recording in exceptional cases;

it has been proposed to include in the law the procedure for videotaping the scene of the incident in all criminal cases;

it is justified that electronic data should also be reflected in the Criminal Procedural code as a type of inspection;

it has been suggested that when initial inspection conditions are unfavorable for effective object inspection, when new information is received after initial inspection and initial inspection is accomplished in poor quality repeated inspection will be urgent to be performed;

it is proposed to include into the Criminal Procedural code that electronic information (their carrier) should also be included in the list of traces, documents, objects that are extracted, wrapped, sealed from the place of occurrence of the incident in the process of inspection;

it was proposed to provide control over the pre-investigation into the death of mothers and children, torture among the scenes of control over the activities

of the investigative networks of the Prosecutor General's office of the Republic of Uzbekistan;

it was proposed to introduce the post of prosecutor criminalist and the senior prosecutor-criminalist of the department in the prosecutor general's office in the prosecutor's office system.

The practical results of the study are manifested in:

the process of conducting an investigative action, a list of shortcomings allowed in practice was formed, through which a register of cases was created, which should be paid attention to by investigators in the future;

for investigators, a telegram bot was created that featured a sequence of actions that a telephone survey was obliged to carry out in the process of inspection of investigative action;

an algorithm of actions is created, which is carried out in inspection;

the technical means used in the survey were explained, the effectiveness of their improvement was justified;

a practical methodological guide was published and sent to investigators and LEAs, ensuring the effectiveness of the implementation of a unified procedure for conducting the inspection of investigative actions.

Reliability of research results. The study studied more than 500 criminal documents related to current legislation, the practice of foreign countries, social surveys, statistics, criminal cases. The conclusions were published in national and foreign publications. The results formulated on the research work were positively evaluated by the competent authorities and put into practice.

Scientific and practical significance of research results. The scientific significance of the results of the proposed ideas serves to improve theoretical concepts related to inspection, to improve the effectiveness of the inspection process, to introduce new types of it.

The conclusions on which the practical significance of the research results are formulated serve to improve the legislation and practice that govern the review. In particular, the inquiry is manifested in the preliminary investigation, in improving the effectiveness of the activities of judicial bodies, in the educational process of institutions of higher legal education, in the passage of subjects related to the investigation of crimes, in its use for conducting research in the direction of investigation.

The implementation of research results. The results of the study on the improvement of vision are expressed in the following:

the proposal that a inspection of investigative actions can carry out without the participation of the objectors, with continuous recording of audio and video recording in individual cases provided by the Criminal Procedural code is taken into account in the formation of Part 2 of Article 97 of the draft of the Criminal Procedural code of the Republic of Uzbekistan in the new edition (Act of the Prosecutor General's Office of the Republic of Uzbekistan dated May 20, 2022). The introduction of these proposals has served to increase the importance

of justifying the legality of the investigative action in the form of improving the quality of conducting a inspection of investigative action;

the proposal to videotape the scene of the incident in all criminal cases was taken into account in the formation of Part 3 of Article 113 of the draft of the Criminal Procedural code of the Republic of Uzbekistan in the new edition, called “Auxiliary methods of recording Evidence” (Act of the Prosecutor General’s Office of the Republic of Uzbekistan dated May 20, 2022). The introduction of these proposals served to further reinforce the evidential significance of the inspection of investigative action;

the proposal that electronic information should also be reflected in the CPC as a type of inspection was taken into account in the formation of Part 1 of Article 166 of the draft Criminal Procedure code of the Republic of Uzbekistan in the new edition, called “Grounds for inspection” (Act of the Prosecutor General’s Office of the Republic of Uzbekistan dated May 20, 2022). The introduction of these proposals made it possible to introduce a procedure for the need to check even electronic data, which is a new object in the inspection process;

the proposal for repeated inspection in order to effectively inspect an object, when the initial inspection is carried out of poor quality, when its conditions are not favorable, when new information is received after the initial inspection is taken into account in the formation of Article 167 of the draft Criminal Procedural code of the Republic of Uzbekistan on the general rules of inspection in the new edition (Act of the Prosecutor General’s Office of the Republic of Uzbekistan dated May 20, 2022). The introduction of these proposals served to form the possibility of legal elimination of errors and shortcomings made in the process of preliminary inspection;

the proposal in the CPC which means to include electronic information (their carrier) in the line of objects, documents and traces taken from the place of inspection and wrapped and sealed is taken into account in the formation of Part 3 of Article 168 on the inspection of the scene of the project in the new edition (Act of the Prosecutor General’s Office of the Republic of Uzbekistan dated May 20, 2022). The introduction of these proposals served to expand the range of items that must be wrapped and sealed in the process of inspection, thereby guaranteeing the safety of proof items;

the proposal to provide the supervision over the pre-investigation into the death of mothers and children, torture among the scenes of control over the activities of the investigative networks of the prosecutor general’s Office of the Republic of Uzbekistan was taken into account in the formation of paragraph 7 of the Regulation “On the supervision department over the activities of investigative networks of the prosecutor’s office of the Prosecutor General’s office of the Republic of Uzbekistan” adopted on the basis of Order No. 243 of the Prosecutor General’s of the Republic of Uzbekistan dated 12.07.2021 (Act of the Prosecutor General’s Office of the Republic of Uzbekistan dated May 20, 2022). The introduction of these proposals served to strengthen the supervision

over the inspection process of pre- investigation into the death of mothers and children, torture;

the proposal for the introduction of the position of prosecutor criminalist in the prosecutor's office and senior prosecutor-criminalist of the department in the prosecutor's office was taken into account in the formation of Paragraph 15 of the Regulation "On the supervision department over the activities of investigative networks of the prosecutor's office of the Prosecutor General's office of the Republic of Uzbekistan" adopted on the basis of Order No. 243 of the Prosecutor General's of the Republic of Uzbekistan dated 12.07.2021. (Act of the Prosecutor General's Office of the Republic of Uzbekistan dated May 20, 2022). The introduction of these proposals served to carry out the conduct of the inspection of investigative action.

Approbation of research results. Research ideas were conducted from approbation at 3 international, 2 republican scientific and practical conferences (5 in total).

The publication of the results of the study. Within the framework of the study, 6 articles were published in national journals, 2 in scientific collections, 3 in foreign journals, 3 in international collections (14 articles in total).

Structure and size of the dissertation. The dissertation structure consists of an introduction, three chapters, a conclusion, A list of literature used and an appendix, the volume of which is 156 pages.

THE MAIN CONTENT OF THE DISSERTATION

In the **introductory part** of the dissertation work (**annotation of the dissertation**), the relevance and necessity of the research topic, correspondence of research to the main priorities of the development of science and technology of the republic, the level of study of the problem under study, the relevance of the dissertation topic to the research work of the higher education institution where the dissertation is completed, goals and objectives of research, object and subject, methods, scientific novelty and practical results, reliability of research results and their scientific and practical significance, introduction, approbation, publication of results, scope and structure of the dissertation are covered.

The first chapter of the dissertation consists of three paragraphs, called "**The evolutionary development and legal nature of the inspection of investigative action**". The first paragraph is devoted to the "*History of the development of the inspection of investigative action*", in which the initial information about the inspection of investigative action is given in "The laws of Manu of India", the work "Si-Yuan-lu", one of the sources of Chinese medicine, records procedures for the inspection of the corpse, the statement of the Surah Yusuf of the Qur'an, the source of the Islamic religion, assesses the state of human being by inspection, under Louis XIV, the Ordonance set of laws was introduced, according to which the procedure for inspection the corpse was established

by doctors, the explanation of the procedure for inspection traces in the identification of a thief in the “Russian truth” of 1016, the term inspection for the first time is reflected in the statutes of the Grand Duke of Lithuania in 1529, 1566, 1588, the procedure for inspection a corpse in court in the Military Artikel in 1715, the adoption of the Criminal Procedure Code in 1808 in France and the implementation of the procedure for conducting an inspection of investigative action, the first full-fledged mention of the Institute of inspection of investigative action is stated in the statute of criminal proceedings of 1864, B.L.Brazol published various objects (thing-item, material evidence, documents, etc.) in his 1916 brochure “Stories on investigative units”) as he outlined the tactics and methods of surveying, the process of inspection is reflected in the Criminal Procedure Code of the RSFSR of 1922, and it is stated in a mixed case with testimony, the Criminal Procedural Code of 1929 states that the act of inspection of investigative action is reflected in the various articles of the Code, the Code of the Uzbek SSR of 1959 consists of 425 articles, in which the review is explained along with the testimony of the investigative action and is located in Chapter 14, the adoption of the Criminal Procedural Code on September 22, 1994 in which the norms regarding inspection were widely stated and the expression of additional amendments regarding the inspection have been stated.

The second paragraph of this chapter, called “*General description and tasks of the inspection of investigative action*”, commenced with the statement of the concept of the investigative action and explained that the investigation actions are divided into 4 groups and it has been commented that the inspection is among the investigative actions associated with surveillance. Scientists on the inspection of investigative action A.G.Alennikov, A.N.Vasilev, Bone, Feyerbach, Yarke, Anon, R.S.Belkin, M.P.Hilobok, A.Obrazov and A.A.Toporkov, L.A.Ivanov, O.Ya.Bayev’s thoughts were analyzed and the author provided his own definition to it.

The important components of the definition of authorship regarding the inspection of investigative action were analyzed one by one, that is, the concepts of the presence or absence of a criminal phenomenon, the place of the phenomenon, material and intangible traces, the object under investigation, finding, obtaining, perceiving direct or indirect evidence were explained.

The tasks of the inspection were described and analyzed the existence of its general and special types and their specificity. It has been explained that the act of inspection differs from other investigative actions in its individuality and what it is reflected in.

In the third paragraph, entitled “*Types of investigative action and their specific aspects*” highlights the types of inspection which covers the issues such as inspection of the scene of the accident, inspection of the corpse, inspection of animals and their bodies or traces left from them, inspection of the surroundings, buildings involved in a criminal case, inspection of what is considered material evidence and objects or documents, inspection of vehicles, inspection of digital (electronic) data. It has been proposed that the last two objects are not included in the CPC as a type

of inspection, and that Article 135, known as the CPC basis for inspection, includes vehicles as well as digital (electronic) data. The variety of opinions of scientists on the types of inspection has been explained. For example, while A.A.Zakatova included in them vehicles, mechanisms, water and air environment, insects, plants, rare ancient objects, energy facilities, R.S.Belkin involves alive people.

Criminalistic literature has commented on the existence of initial, repeated, and additional types of inspection, giving an author's definition of complementary and repeated inspection. After that, the types of inspection were analyzed one by one. The specificity of the type of inspection of the accident scene, its general and special tasks are analyzed, the principles, stages to be observed when conducting inspection are described, and the author's definition for this concept is given. Particular attention is paid to micro-objects as objects by stating the type of inspection of things. After that, the procedure for examining documents, animals, buildings and structures, a corpse is described. The procedure for inspecting the vehicle was annotated and given an author's definition and CPC has been proposed to include Article 138¹, known as "Vehicle inspection". The procedure for inspecting digital data carriers is explained. Moreover, CPC has been proposed to include Article 140¹ of the following content, called "Digital data carriers inspection".

The second chapter of the dissertation, entitled "**The procedural and criminalistic mechanism for conducting an inspection of investigative action on criminal cases**", contains four paragraphs. The first paragraph, titled "*Procedural aspects of conducting an investigative act of surveillance*", proposed that surveillance of a particular event in a serious incident scene must be recorded by video surveillance (Article 91 of the CPC) and that it is appropriate to use video surveillance in the process of inspecting the scene of a serious incident and inspecting digital evidence devices.

Part 2 Article 136 of CPC, known as the "General rules of inspection procedure", specifies exceptional circumstances, and it has been suggested that screening can be done without the participation of objectors, using video recording or special techniques.

It has been proposed to include a procedure for inspecting diplomatic missions after Part 2 Article 136, known as the "General rules of inspection procedure" of the CPC.

Part 4 Article 136 of the CPC, known as the "General rules of inspection procedure", proposes to extend the scope of participants to the account of an official of the body conducting the preliminary investigation.

Part 2 Article 329 of CPC, known as the "Procedure for inspection of criminal petitions, notices, and other information", proposed to replace the phrase "inspection of the incident scene" with the phrase "inspection".

In addition to the Criminal Procedure Code, the directive rules "On the procedure for taking first-line measures aimed at changing the state of the place of occurrence, preventing the loss or destruction of evidence" are analyzed. The directive sets out a rule for inspection of the incident scene, which has

been proposed to introduce the concept of inspection instead. On the instructions, after receiving the news of the incident, the preparatory measures before departure, the appearance upon arrival at the scene, the preparation before entering the investigative action, the actions that must be carried out before inspecting the incident scene, the requirements for the statement of inspection are explained, a register of errors and omissions arising in practice regarding the process of conducting an inspection of investigative action is formulated and stated with examples in practice.

The second paragraph is titled “*Criminalistic aspects of conducting an inspection of investigative action*”, which describes the requirements that the investigator must respond to in order to ensure the completeness of the inspection. The tactical aspects of formalizing the statement in inspection are explained.

In cases where there is a serious danger to the life and health of those participants in the investigative action, the observation procedures are explained.

Literature on criminalistic tactics, methodological manuals on this topic which describe how to carry out the correct inspection of the crime scene, unacceptable mistakes. Also, the shortcomings of the tactical and the final stage of the inspection of investigative action, which occur during the inspection of the preparatory stage of the inspection, are explained. The types of evidence that can be obtained during the inspection process are listed.

The line search method, concentric method, eccentric, frontal, square method, grid method, parallel method, outer circle method, inner circle methods are described, which we use to inspect the scene, surroundings and buildings. Important issues of photographing the crime scene, the procedure for preparing its sketch is described in the paragraph.

The procedure for inspecting the corpse is analyzed, and the stages of inspecting the corpse at the place of occurrence are explained by the actions in it. Additionally, methods of inspecting objects, animals are described.

The procedure for inspecting documents is exposed, the circumstances in which the attention is paid to inspecting the documents, the rules to be followed are listed and the procedure for determining the forgery of the document is described.

The third paragraph of the study, titled “*Specificity of conducting a post-explosion inspection of investigative action*”, reveals that under the assumption in the existence of explosive devices, the actions that should be carried out as an urgent measure in the inspection process. On the way to the place of the explosion, the operational-investigative team the items that should be in the special investigative suitcase of the operational-investigative team, the requirements for the clothes of its participants, the importance of checking the need for the first aid, measures to ensure communication between the participants of the investigation when working on large scenes and high-rise buildings are highlighted in the paragraph.

The conditions that must be observed for a qualitative and effective inspection of the explosion scene are explained. The main tasks of inspecting the explosion

scene have been analyzed. Twelve stages of the explosion scene inspection process have been listed and analyzed. The algorithm of actions that must be carried out when the head of the operational-investigative team arrives at the occurrence place is explained. The paragraph lists the information that must be stated about the corpse, in the presence of its fragments, in the statement of verification. When obtaining material evidence in the process of inspection in the explosion scene, the procedures, rules for wrapping them are described.

The fourth paragraph of the study, titled “*Tactics for conducting an inspection of crimes committed using information technology tools*”, describes the existing cases in the inspection aimed at detecting and obtaining computer data, analyzes the sequence of actions that should be taken to focus on the inspection of computer equipment and technology. In the process of inspecting digital devices, a recommendation has been stated on the actions that the investigator should carry out. The peculiarities of the criminalistic objects that make up the digital information space are listed. The main tactical methods that can be used to conduct an inspection of crimes committed with the help of information technology tools are listed. The computer media software and hardware review statement lists the information to be displayed. The goals of checking computer objects are explained. The system of actions that must be carried out when the computer needs to be inspected and when it is in operation is described. In the process of inspecting digital evidence, an algorithm for the procedure for obtaining and packaging has been developed.

The third chapter of the research work consists of three paragraphs, entitled “**Issues of law and practice of foreign countries, international standards and its improvement in relation to inspection**”. The first paragraph of this chapter is called “*The use of the possibilities of the inspection of investigative action in the Criminal-Procedural Law and practice of foreign countries*”, in which one can see the definition of the inspection of investigative action in the legislation of the United States, France, India, Kazakhstan, Britain and other states, summarized by testimony and other investigative actions. The legislation of the CIS states provides a description of the tasks of inspecting the place of occurrence.

The Criminal Procedural Code of the Russian Federation was analyzed and described as devoted to the inspection and investigative experiment of Chapter 24 of this code. This law explained that it is possible to conduct other types of criminal proceedings, in addition to inspecting the place of occurrence of an incident in our national legislation before initiating a criminal case.

The Criminal Procedural Code of Kazakhstan was analyzed and described as including an alive person in the framework of the object of inspection. It is explained that the judge of the investigation has the authority to check the legality of the inspection. Additional and re-inspecting procedures are annotated. The author, analyzing the norm of this code, which is called Article 221, that is, “*Inspection and preservation of material evidence*”, positively evaluated the existence of procedures for the withdrawal, accounting, storage, transfer and disposal of this evidence and put forward the idea of introducing this procedure into our national legislation.

The Japanese Criminal Procedure Code is analyzed to state that a suspect may also participate in these processes with the permission of prosecutors, assistant prosecutors, or court, police officials, if necessary in search, seizure, or inspection under the provisions of Article 218.

When the German Criminal Procedure Code was analyzed, Article 87 of the Code described the procedure for rupturing the corpse and inspecting its internal organs, explaining the Prohibition of a medical worker who took care of the corpse's health while it was alive from carrying out the process of inspection of the corpse. It has been proposed that this procedure should be reflected in our National Criminal Procedural Code.

The Chinese Criminal Procedure Code is analyzed and Article 104 expresses the fact that law enforcement agencies make a decision on the need to conduct an internal inspection of the corpse, informing its relatives about where this process will take place. Inspection and testification are exposed in one article in the Code as other state Codes, for example, the procedure for completing their notes is expressed in Article 106.

Paragraph 2, known as the "*International standards for the inspection of investigative action*", sets out procedures by ISO/IEC 17020 (The international standard for general inquiry) and "ILAC-G19" from an officer's inspection of the incident scene to the note drafting. Standards providing effectiveness for Investigative and criminalistic practitioners have been developed for use by the ENFSI QCC Competence Assurance Project (CAP) group. It has been commented that the standards covered other actions ranging from the actions of the first officer who arrived at the place of occurrence to inspecting the place. According to these standards, it is explained that the inspection consists of such stages as arriving at the crime scene, preliminary assessment of the crime scene, checking and collecting traces at the crime scene, searching and obtaining traces outside the scene, completing the investigation of the crime scene, and what sequence of actions should be performed in them.

Paragraph 3, titled "*The use of modern technologies in improving the quality of conducting an investigative action*", annotates 4 large categories of instruments used in inspecting the scene, namely optical equipment, imaging tools, lighting devices sound and video surveillance devices. The effectiveness of the use of drones in the process of inspection is justified. After initial viewing of the scene, the advantages of inspecting through 3D models were described. The effectiveness of the Faro Focus 3D technical vehicle to survey the scene of a road traffic accident, as well as to create a three-sided laser-scanner view, has been described. The types and advantages of artificial lighting apparatus used when inspecting the place of occurrence are described. The possibilities of electron-optical switches "VES-4", Relief-1, S-70 are explained.

CONCLUSION

I. Recommendations for the development of theoretical aspects of Criminalistics and Criminal-Procedural Law:

1. *Inspection* is an investigative action aimed at finding, obtaining evaluations of material and intangible objects of evidential importance, which, in the presence or absence of a criminal phenomenon, contain signs and characteristics that are important for determining the truth in a criminal case at the place or elsewhere.

2. *Additional inspection* is a procedural type of inspection that takes place when the details of the object have not been studied, the actions and gaps in the process are not fully realized in the initial inspection.

3. *A re-inspection* is a type of inspection that takes place when a preliminary inspection is carried out in unfavorable conditions, when there is a need to obtain new information, which is accomplished in poor quality, in order to effectively inspect the object.

4. *Inspecting the place of occurrence* is a type of inspection aimed at identifying factual information that allows you to find traces of a crime in the incident scene, material evidence, clarify the situation of the accident and other circumstances relevant to the case, draw conclusions about the mechanism of the incident and the circumstances of the event under investigation.

5. *Vehicle inspection* is a type of inspection aimed at determining the extent of damage caused by the presence of traces, material evidence associated with a crime in a vehicle, the type, belonging of a vehicle.

II. Proposals to improve the Criminal Procedural Code and Prosecutor General's orders:

6. Article 91 of the CPC also proposes to include the process of *visualizing digital data* into the phrase of procedural actions, which must be recorded by video recording.

7. *Article 135*, known as the CPC framework for inspection, proposes the inclusion of *vehicles as well as digital (electronic) data* as its type. Then this norm is as follows:

“In order to find traces of a crime, material evidence, clarify the situation in which the incident occurred and other circumstances relevant to the case, the official of the body carrying out the pre-investigation inspection, interrogator, investigator or court will inspective the place of the incident, corpse, animals, surroundings, buildings, *vehicle*, objects and documents, *electronic (digital) information*”.

8. Part 2 of Article 136 in CPC, devoted to the general provisions of inspection, is proposed to include the norm of the following content:

“In exceptional cases, i.e.:

1) in remote and difficult to reach scenes;

2) in cases where there may be risks to people's lives and health;

3) *in cases where there is no delay, night-time viewing can be done without the participation of objectors, recording to video recording can be done using technical means*".

9. It was proposed to include a procedure for inspecting diplomatic missions after Part 2 Article 136, which was devoted to the general provisions of inspection in CPC. Accordingly, it is desirable that this part be interpreted in the following form:

"The inspection of buildings used by diplomatic missions, as well as those inhabited by diplomatic mission personnel and their family members, can only be carried out at their request or with their permission in the presence of the head of the diplomatic mission or a substitute. The consent of the diplomatic mission is requested through the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Uzbekistan. A prosecutor and a representative of the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Uzbekistan must take part in the review process".

10. Part 4 of Article 136, devoted to the general provisions of the inspection of CPC, proposes to expand the circle of participants whose attention should be paid to their thoughts in the process of inspection. Accordingly, it is desirable that this part be interpreted in the following form: "persons participating in the investigation have the right to focus the attention of the **official of the body conducting the investigation**, the inquirer, the investigator and the court on all cases that, in their opinion, can help clarify the circumstances of the case".

11. Article 138, dedicated to the procedure for inspecting a corpse, is proposed to be named and in its content to be titled "**Inspecting a corpse or parts of it**", and to include in its content the procedure for inspecting parts of a corpse as well. Then the substance acquires the following appearance:

*"The inquirer or investigator will inspect the corpse or **parts of it** in the presence of witnesses and a specialist in the field of forensic medicine at the place where it was found. In the event that such a specialist doctor does not have the opportunity to attend, another doctor will be involved. Other specialists, as well as experts, are involved to inspect the corpse or **its parts** if necessary.*

At the time of exhumation, the inspection of the corpse is undertaken in compliance with the provisions provided for by articles 148-152 of this code.

The provisions of articles 126 and 131 of this Code are observed when showing the corpse or **parts of it** to be recognized at the place of its discovery. Fingerprints of unrecognized corpses must be taken. Other types of samples can also be obtained for inspection from a mortar subject to the requirements of Articles 188 to 191, 193 and 197 of the code.

The unrecognized corpse or **its parts** are buried only if the permission of the prosecutor is existed".

12. In Article 138, devoted to the procedure for inspecting the corpse as part 2, it is proposed to include the procedure for inspecting the internal organs of the corpse. Then this part takes the following form:

“Inspection of the internal body organs of the corpse is fulfilled by an expert in a forensic medical institution. It can be attended by a competent person who has conducted an inspection”.

13. The CPC is required to include Article 138¹, known as “Vehicle inspection”, to reflect it in the following content:

“The authorities will inspect the vehicle at the location, if the inspection requires a lot of time or special technical means, elsewhere.

It is required that there is no damage to vehicle equipment and vehicle integrity when the inspection requires inspection with special technical means”.

14. It is necessary to include Article 140¹ in the CPC, which is identified as “Inspection digital data carriers”:

“A person authorized to conduct a criminal case will inspect digital data carriers at the place where they were found or at special places for a long time, when it is required to conduct an inspection using special technical means.

The inspection process can be performed with the help of a specialist, an expert, when special knowledge is required.

Inspection can be carried out using special techniques if it does not lead to loss or damage to digital data.

The process of inspecting digital data carriers can be videotaped”.

15. The CPC is proposed to include Article 140³, known as “Additional and re-inspection”. Then this norm will progress in this form:

The inspection of investigative action can be additional and re-conducted.

When important aspects of an object are not studied during the initial survey, they can be additionally inspected.

The object can be re-inspected in the following situations:

1) when the object of preliminary inspection is not fully realized under unfavorable conditions;

2) when the transfer methods of the initial survey are not effective;

3) if the initial inspection was undertaken of poor quality.

16. It is proposed to include article 140⁴ in the CPC, entitled “The utilization of criminalistic technical means in the inspection process”. It is proposed that this norm is expressed as follows:

“The inquirer is authorized to use 3D photography, 3D printer, drone and other special criminalistic techniques in the investigative inspection process. It is imperative that the special technical means used in the process of inspection do not cause violations of the rights and freedoms of the individual and apply within the framework of the law”.

17. Part 2 Article 329 of the CPC dedicated to the procedure for processing criminal applications, messages and other information it is proposed to replace the words “inspection” in Part 2 Article 329 of the CPC with the words “inspection of the place of occurrence”. In accordance with it, personal search and seizure, inspection, inspection appointment, prompt-search activities to investigative actions, which are carried out during the investigation before the investigation, will

be possible not only to inspect the “scene”, but also to conduct an “inspection of wider importance”.

18. In the part of the Directive “On the procedure for taking first-line measures aimed at changing the state of the place of occurrence of the incident, preventing the loss or destruction of evidence”, which reflects the general rules, it is necessary to introduce the concept of inspection. Accordingly, inspection is an investigative action aimed at finding, obtaining an assessment of material and intangible objects of evidential importance, which, in the presence or absence of a criminal phenomenon, contain signs and features that are important for determining the truth in a criminal case at the scene or elsewhere.

19. Of the Directive on ensuring the safety of the crime scene, paragraph 11 proposes to include the following procedure:

“– if the crime was executed through an explosion and is in an open place, the place from where the last evidence was found to the center of the explosion was taken as 100%, and another 50% of the place was added to it and blocked into the circle;”.

III. Recommendations aimed at improving the effectiveness of judicial-investigative practice:

20. In practice, a register of errors was formed, which is allowed in the process of investigative action. The following can be included in them: information about the commission of a serious crime (premeditated murder) was brought to the attention of the investigator of the prosecutor’s office, authorized to inspect the crime scene, with delay; the scene of the incident is not taped and the scene of the incident, that is, the crime scene, has not been established; the inability of the investigator to take over management and organize work at the scene; inability to properly distribute the work among the participants; non-involvement of all experts to inspect the scene of the accident; the presence of unauthorized persons at the scene of the incident, that is, the failure to take measures to remove them from the scene; insufficient provision of investigators and specialists with forensic equipment; inspection of the scene is carried out very superficially, and a protocol is drawn up; the presence of deficiencies in obtaining physical evidence, their packaging, packaging, insufficient sampling; when appointing experts, “template” questions, cooperation with experts is not enough.

21. In the process of inspecting digital evidence, an algorithm for the procedure for obtaining was created. Actions accomplished when inspecting digital evidence should include: monitoring the safety of the place where digital (media) devices are stored; determining who is responsible for the scene of incident; ensuring that strangers are away from the power supply and devices; formalizing persons who have access to the scene or are involved in there on the basis of a document; not turning off the device if it is turned on, and not turning it on if the device is turned off; to formalize all that belongs to the tool; to establish the sequence of connecting to the system and making other operations; to trace the technical means by which the trace of the actions performed remains; to formalize the evidential objects obtained.

Packaging process: the use of a glove, of course, when capturing digital evidence; to pay attention to the fact that the item was properly documented, branded, stamped, photographed, recorded, videotaped and inventoried before packaging; to transfer the mobile phone to flight status (aviaregim) as far as possible, if not possible, leaving it to its own, not to remove the phone battery; initially; if there is no faraday package, place the digital proof tool in a signal blocking material such as frequency protection material or aluminum foil; if there is no antistatic package, use only paper bags and envelopes, cardboard boxes and antistatic containers to collect digital evidence, and not use plastic materials; collect all power supplies and adapters available at the inspection scene for all packaged electronic devices.

22. The stages of inspecting the corpse in the scene of the incident are as follows:

1) it is necessary to start the inspection by identifying the place where the corpse was lying. To determine and record the place where he lies in the room by measuring how far from the wall, window and door. If the corpse is lying in an open place, it is possible to determine by measurement relative to the objects closer to its lying place.

2) the next step in inspecting the corpse is to study the condition of the corpse.

3) one of the important stages in the inspection of the corpse is the inspection and recording of its clothing. After the inspection of the corpse is concluded, it is sent for forensic inspection.

4) external inspection of the corpse, inspection of special signs (signs of bruising, cuts, fractures in the body and other symptoms) associated with a criminal phenomenon, in addition to its general signs (gender, age, height, structure of the torso).

23. The issue of determining the forgery of a document is also very important, which is determined by inspecting the following cases: the absence of requisites of the document, its content does not correspond to the original state; contradictions in the text, errors, inaccuracies of the content of the document; the presence of traces of changes to the document; deletion of records in the document, chemical modifications to it; the imposition of false seals; the counterfeiting of the signature.

**НАУЧНЫЙ СОВЕТ DSc. 31/31.12.2020.Уч.67.01 ПО ПРИСУЖДЕНИЮ
УЧЕНЫХ СТЕПЕНЕЙ ПРИ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ АКАДЕМИИ
РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН**

**ПРАВООХРАНИТЕЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ
РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН**

ИМОМНАЗАРОВ АЛИШЕР ХАСАНОВИЧ

**ПРОЦЕССУАЛЬНЫЕ И КРИМИНАЛИСТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ
СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ОСМОТРА**

12.00.09 – Уголовное производство. Криминалистика, оперативно-розыскное право и
судебная экспертиза

АВТОРЕФЕРАТ
диссертации доктора философии (PhD) по юридическим наукам

г. Ташкент - 2023 год

Тема диссертации доктора философии (PhD) зарегистрирована в Высшей аттестационной комиссии при Министерстве высшего образования, науки и инноваций Республики Узбекистан за № B2021.1.PhD/Yu505.

Диссертация выполнена в Правоохранительной Академии Республики Узбекистан.

Автореферат диссертации размещен на трех языках (узбекском, английском, русском (резюме)) на сайте Научного совета (www.proacademy.uz) и на информационно-образовательном портале “ZiyoNET” (www.ziynet.uz).

Научный руководитель: **Астанов Истам Рустамович**
доктор юридических наук, профессор

Официальные оппоненты: **Пулатов Бахтиёр Халилович**
доктор юридических наук, профессор

Рахмонова Сурайё Махмудовна
доктор юридических наук, профессор

Ведущая организация: **Ташкентский государственный юридический университет**

Защита диссертации состоится на заседании Научного совета под номером DSc.31/31.12.2020.Yu.67.01 при Правоохранительной Академии Республики Узбекистан 27 ноября 2023 года в 10-00. (Адрес: 100047, город Ташкент, улица Шахрисабз, дом 42. Тел.: (99871) 202-04-96; факс: (99871) 233-35-81; e-mail: info@proacademy.uz).

Ознакомиться с диссертацией можно в Информационно-ресурсном центре при Правоохранительной Академии Республики Узбекистан (зарегистрирована за № 28). (Адрес: 100047, город Ташкент, Мирабадский район, улица Шахрисабз, дом 42, e-mail: info@proacademy.uz. Тел.: (998971) 202-04-96)

Автореферат диссертации разослан 15 ноября 2023 года.

(реестр протокола рассылки № 8 от 15 ноября 2023 года).

М.М.Мамасиддиков
Председатель Научного совета по присуждению ученых степеней, доктор юридических наук, профессор

Ш.И.Шайзаков
Секретарь научного совета по присуждению ученых степеней, доктор философии по юридическим наукам (PhD), доцент

М.А.Аминжонова
Председатель научного семинара при Научном совете по присуждению ученых степеней, доктор юридических наук, профессор

ВВЕДЕНИЕ (аннотация к диссертации доктора философии (PhD))

Целью исследования. Выработка предложений и рекомендаций по повышению эффективности национального законодательства и практики, по проведению такого следственного действия, как осмотр.

Объектом исследования является система социально-правовых отношений, связанных с совершенствованием процессуальной и криминалистической сторон расследования.

Научная новизна исследования проявляется в следующем:

обосновано, что в отдельных случаях проверка должна проводиться без участия беспристрастных лиц, с непрерывной аудио-видеофиксацией;

предлагается включить в закон порядок видеосъемки осмотра места происшествия по всем уголовным делам;

что электронные данные также должны быть отражены в УПК как вид проверки;

повторную проверку предлагается проводить в тех случаях, когда условия первичной проверки неблагоприятны для эффективного осмотра объекта, при получении новой информации после первичной проверки, когда первичная проверка проведена некачественно;

предлагается включать в состав следов, документов и вещей, подлежащих удалению, обертыванию и опечатыванию с места происшествия в процессе проверки;

В число направлений управления по надзору за деятельностью следственных сетей Генеральной прокуратуры Республики Узбекистан предложено включить надзор за расследованием случаев смерти матерей и детей, пыток;

предлагается ввести должности прокурора-криминалиста по уголовным делам в прокуратуре и старшего прокурора отдела по уголовным делам в Генеральной прокуратуре.

Внедрение результатов исследования. Результаты исследования по совершенствованию контроля выражаются в следующем:

Предложение о том, что в особых случаях, предусмотренных СПК, проверка может проводиться без участия беспристрастных лиц, с непрерывной аудио- и видеофиксацией, было учтено при формировании части 2 статьи 97 проекта Закона. новая редакция Уголовно-процессуального кодекса Республики Узбекистан (закон Генеральной прокуратуры Республики Узбекистан от 20 мая 2022 года). Внесение данных предложений способствовало повышению значимости обоснования законности следственного действия при повышении качества расследования;

Предложение о видеосъемке осмотра места происшествия по всем уголовным делам учтено при формировании части 3 статьи 113 нового проекта УПК Республики Узбекистан под названием «Вспомогательные методы фиксации доказательств». (Майский акт Генеральной прокуратуры Республики Узбекистан от 20 января 2022 года). Внесение этих предложений

послужило дальнейшему усилению доказательственной силы следственного действия;

электронные данные также должны быть отражены в ЖПК как вид проверки, было учтено при формировании части 1 статьи 166 нового проекта Уголовно-процессуального кодекса Республики Узбекистан под названием «Основание проверки» (Акт Постановления Генеральной прокуратуры Республики Узбекистан от 20 мая 2022 года). Внесение этих предложений позволило ввести порядок необходимости проверки электронных данных, которые являются новым объектом в процессе проверки;

При формировании учтена «статья 167 Уголовно-процессуального кодекса Республики Узбекистан в новой редакции «Об общих правилах проведения проверки» (постановление Генеральной прокуратуры Республики Узбекистан от 20 мая 2022 года). Внесение данных предложений послужило созданию возможности правового устранения ошибок и недостатков, допущенных в ходе первичного рассмотрения;

Из предложения включить электронные данные (их носитель) в число вещей, документов и следов, изъятых с места проверки и завернутых и опечатанных в ЖПК», учтено при формировании части 3 статьи 168 Уголовно-процессуального кодекса республики. Узбекистана в новой редакции относительно осмотра места происшествия (Акт Генеральной прокуратуры Республики Узбекистан от 20 мая 2022 года). Внесение этих предложений способствовало расширению номенклатуры предметов, которые необходимо упаковывать и опечатывать в процессе проверки, и тем самым обеспечить сохранность вещественных доказательств;

Из предложения включить надзор за расследованием случаев смерти матерей и детей, пыток до проведения расследования в указания Департамента по надзору за деятельностью следственных сетей Генеральной прокуратуры Республики Узбекистан, принятые на основании приказа Генерального прокурора от 12.07.2021 № 243 «Органы прокуратуры Генеральной прокуратуры Республики Узбекистан» учтено при формировании пункта 7 Положения «Об отделе контроля за деятельностью следственных сетей» (Акт Генеральной прокуратуры Республики Узбекистан от 20 мая 2022 года). Внесение этих предложений послужило усилению контроля за ходом расследования до расследования случаев смерти матерей и детей, пыток;

Пункт 15 Положения «Об отделе контроля за деятельностью следственных подразделений Генеральной прокуратуры Республики Узбекистан», принятого на основании приказа Генерального прокурора №243 от 12.07.2021 года, относительно предложения о введении при формировании учтены должности прокурора-криминалиста в прокуратуре и старшего прокурора-криминалиста отдела в Генеральной прокуратуре (Акт Генеральной прокуратуры Республики Узбекистан от 20 мая 2022 года). Внесение этих предложений послужило осуществлению проверки как следственного действия.

Апробация результатов исследования. Идеи исследования получили одобрение на 3 международных и 2 национальных научно-практических конференциях (всего 5).

Опубликованность результатов исследования. В рамках исследования опубликованы статьи в 6 отечественных журналах, 2 научных сборниках, 3 зарубежных журналах, 3 международных сборниках (всего 14 статей).

Структура и объём диссертации. Структура диссертации состоит из введения, трех глав, заключения, списка использованной литературы и приложений, ее объем составляет 156 страниц.

ЭЪЛОН ҚИЛИНГАН ИШЛАР РЎЙХАТИ
СПИСОК ОПУБЛИКОВАННЫХ РАБОТ
LIST OF PUBLISHED WORKS

I-бўлим (I-часть I-part)

1. *Имомназаров А.Х.* Кўздан кечириш тергов ҳаракатининг юридик табиати // Жамият ва инновациялар – Общество и инновации – Society and innovations Journal. 2023 . № 04. –Б. 318-331.
2. *Имомназаров А.Х.* Кўздан кечириш тергов ҳаракатининг тадрижий ривожланиши // Ҳуқуқий тадқиқотлар журналы, 2-махсус сони. 56-67 бетлар
3. *Имомназаров А.Х.* Кўздан кечириш тергов ҳаракатининг турлари ва уларни ўзига хос хусусиятлари // Жамият ва инновациялар – Общество и инновации – Society and innovations. 2023. №03 –Б. 108-123.
4. *Имомназаров А.Х.* Кўздан кечириш тергов ҳаракатини ўтказишнинг процессуал жиҳатлари // Юрист ахборотномаси – Вестник юриста – Lawyer herald. 2023. 3-сон, 3 жилд. –Б. 63-77.
5. *Имомназаров А.Х.* Кўздан кечириш тергов ҳаракатини ўтказишнинг ўзга хос жиҳатлари ва уни такомиллаштириш истиқболлари // Ўзбекистон Терговчиси илмий-амалий юридик журналы. 2023. № 1. –Б. 40-52.
6. *Имомназаров А.Х.* Кўздан кечириш тергов ҳаракатини ўтказишнинг криминалистик жиҳатлари: назария ва амалиёт // Eurasian Journal of Law, Finance And Applied Sciences. 2023. № 6. –Б. 33-50.
7. *Imomnazarov A.X.* Review the efficiency of using modern technologies in improving the quality of investigative actions // The American Journal of Political Science Law and Criminology. 2023. Volume 05. Issue10-02. P. 7-11.
8. *Imomnazarov A.X.* Computer - information crime screening tactics // The American Journal of Political Science Law and Criminology. Volume 05. Issue 09-08. P. 54-59.
9. *Imomnazarov A.X.* Use of the opportunities of inspection and investigative action in the criminal - procedural legislation and practice of foreign countries // The American Journal of Social Science and Education Innovations Volume 05. Issue 09-12. P. 93-97.

II -бўлим (II -часть II -part)

10. *Имомназаров А.Х.* Кўздан кечириш тергов ҳаракатининг ривожланиш тарихи // “Жиноят ва жиноят-процессуал қонунчилигини такомиллаштиришнинг айрим масалалари” мавзусидаги халқаро илмий-амалий конференция материаллари. Бош прокуратура академияси, 2022. УДК 343.1 ББК 67.404 Ж 66. –Б. 29-39.
11. *Имомназаров А.Х., Астанов И.Р.* Кўздан кечириш тергов ҳаракатининг умумий тавсифи ва вазифалари //“Жиноят ва жиноят-процессуал қонунчилигини такомиллаштиришнинг айрим масалалари”

мавзусидаги халқаро илмий-амалий конференция материаллари. Бош прокуратура академияси, 2022. –Б. 169-179.

12. *Имомназаров А.Х.* Кўздан кечириш тергов ҳаракатининг юридик табиати // “Жиноят ва жиноят-процессуал қонунчилигини такомиллаштиришнинг айрим масалалари” мавзусидаги халқаро илмий-амалий конференция материаллари. – Тошкент, Бош прокуратура академияси 2022. –Б. 195-205.

13. *Имомназаров А.Х.* Кўздан кечириш тергов ҳаракати бўйича халқаро стандартлар // Замонавий воқеликда фан, жамият, таълим. Республика илмий анжуманининг материаллари. - Ташкент: in Science, 2023. – Б. 89-96.

14. *Имомназаров А.Х.* Кўздан кечириш тергов ҳаракатини ўтказиш сифатини яхшилашда замонавий технологиялардан фойдаланиш // *Jamiyatda ilm-fan rivojlanishining innovatsion yo'li.* Республика илмий анжуманининг материаллари 10 август 2023 й. «Взаимодействие науки и общества – путь к инновационному развитию» – материалы Республиканская научной конференции (Ташкент, 10 августа 2023 года) – Ташкент: in Science, 2023 й. –Б. 119-130.

Автореферат “Ҳуқуқни муҳофаза қилиш академияси Ахборотномаси”
журнали таҳририятида таҳрирдан ўтказилиб, ўзбек, рус ва инглиз
тилларидаги матнлар ўзаро мувофиқлаштирилди.

Босишга рухсат этилди:
Бичими: 60x84 1/8 «Тимес Нев Роман»
Гарнитурда 14 рақамли босма усулда босилди.
Шартли босма табағи 3,3. Адади: 85. Буюртма: №27

100060, Тошкент, Я. Ғуломов кўчаси, 74.
Тел.: +998 90 9722279, www.тираж.уз

«ТОП ИМАГЕ МЕДИА»
босмаҳонасида чоп этилди.